

AKCIONI PLAN ZA MLADE TUZLANSKOG KANTONA ZA PERIOD 2010-2013

- PRIJEDLOG, verzija 6-

Tuzla, maj 2010. godine

RADNI TIM ZA IZRADU DOKUMENTA

Mr sc. Hamid Mutapčić, dipl pravnik, Predsjednik Savjeta i Asistent na pravnom fakultetu
Mr sc. Nermin Tursić, član Savjeta i Profesor u Srednjoj mješovitoj školi u Srebreniku
Dr sc. Selma Novalija, članica Savjeta i Profesorica na Ekonomskom fakultetu
Jasna Jašarević, dipl.ing.hem.teh, članica Savjeta i Direktorica NVO „Fondacije tuzlanske zajednice“
Muris Bulić, dipl. ing.el. teh., član Savjeta i Projekt menadžer u NVO „Centri civilnih inicijativa“
Edis Bajić, student prava, član Savjeta i član Općinskog vijeća Tuzla
Mustafa Abdulahović, student rud.-geol. fakulteta, član Savjeta
Alisa Jogunčić, Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta TK
Arnela Bratovčić, Ministarstvo za rad i socijalnu politiku TK
Tatjana Junuzagić, GTZ Tuzla, Program za mlade

KONSULTACIJE OBAVLJENE SA:

Mr. Sci. Enes Mujić, Premijer vlade TK
Amir Fazlić, Predsjednik Skupštine TK
Enver Ćosićkić, Sekretar Vlade TK
Šemso Berbić, Direktor Službe za zapošljavanje TK
Sabina Husić, Salko Zildžić i Kemal Bratić, članovi Komisije za obrazovanje, nauku, kulturu, sport i mlade Skupštine TK
Osman Suljagić, Načelnik općine Srebrenik
Mirzeta Hadžić-Suljkić, Ministrica obrazovanja, nauke, kulture i sporta TK
Faruk Vikalo, Ministar za rad i socijalnu politiku TK
Asim Musić, Ministar zdravstva TK
Sead Mujanović, Ministar za obnovu, razvoj i poduzetništvo TK
Prof. dr. Edin Delić, profesor na Univerzitetu u Tuzli
Prof. Dr. Edin Mutapčić, profesor na Univerzitetu u Tuzli
Hazim Hodžić (Pedagoški zavod Tuzla, direktor)
Mersed Šljivić (Pedagoški zavod Tuzla, sekretar)
Sanja Hajdukov, Business Start-up Centar Tuzla, projekt koordinatorka
Alma Kurt, Glavna sestra porodične medicine u Domu zdravlja Tuzla
Samira Srabović, specijalista porodične medicine, Dom zdravlja Tuzla
Nedžad Bijedović, Ministarstvo zdravlja TK
Fehrat Hrustić, Pomoćnik direktora, Centar za socijalni rad Tuzla
Sonja Brčinović, Direktorica, Centar za socijalni rad Tuzla

TEHNIČKA POMOĆ

Aid Jaranović, dip.pravnik, Sekretar Savjeta i uposlenik Vlade TK

SPAJANJE/PRELOM TEKSTA

Jasna Jašarević, Direktorica Fondacije tuzlanske zajednice

Sadržaj

1. Uvod	4
1.1. Akcioni plan za mlade TK vs. Omladinska politika TK	4
1.2. Metodologija izrade Akcionog plana.....	4
1.3. Omladinske politike u BiH danas.....	8
1.4. Omladinska politika u Evropi	9
2. Analiza stanja	10
2.1. Istraživanje položaja mladih	10
2.2. Položaj mladih u BiH po oblastima	10
2.3. Položaj i problemi mladih u TK	15
3. Plan djelovanja po oblastima	17
3.1. Obrazovanje mladih.....	18
3.2. Zapošljavanje mladih	22
3.3. Poduzetništvo mladih	27
3.4. Zdravlje, zdravstvena i socijalna zaštita mladih	31
3.5. Stambeno zbrinjavanje mladih	37
3.6. Participacija mladih, informisanje, slobodno vrijeme, sport, kultura	41
4. Preporuke Savjeta za NVO i pitanja mladih TK	49
5. Finansiranje Akcionog plana za mlade TK	52
6. Provođenje i monitoring Akcionog plana za mlade TK	53
Bibliografija	54

1. Uvod

1.1. Akcioni plan za mlade TK vs. Omladinska politika TK

Mladi su osjetljiva kategorija društva, jer im je potrebna pomoć i podrška odraslih, te otvorene mogućnosti za sticanje novih iskustava i znanja, za učenje i nove pokušaje kako bi potpuno razvijali svoju ličnost i postali zadovoljni članovi naše zajednice kao pozitivni, produktivni i uspješni odrasli ljudi.

Iako se još uvijek ne možemo osloniti na neki strateški dokument za mlade i omladinsku politiku na kantonalnom ili državnom nivou, smatramo da je izuzetno pozitivna činjenica da su Vlada i Skupština TK svojim Programima rada za 2009. godinu predvidjele izradu Akcionog plana prama mladima u TK.

Akcioni plan za mlade u TK ima namjeru da pokaže volju i spremnost Vlade TK da se želi kreirati socijalna i kulturna sredina u skladu sa potrebama mladih, te stvarati uslove življenja koji će omogućiti mladima da lakše pronađu svoje mjesto u društvu i budu zadovoljni, aktivni, produktivni i uspješni mladi ljudi.

Međutim, Savjet za nevladin sektor i pitanja mladih TK smatra da dugoročno treba raditi na izradi strateškog dokumenta "Omladinska politika TK", koji će prepoznati djecu i mlade kao posebne društvene grupe sa specifičnim potrebama, problemima i potencijalima, jer i oni imaju ključnu ulogu u privrednom, kulturnom i društvenom razvoju regije. Strateški dokument bi svakako obezbjedio sveobuhvatan pristup prema mladima u TK, dao bi neophodnu sinergiju različitih programa i mjera koje poduzimaju javni i nevladin sektor, te odredio strateške pravce, obaveze i odgovornosti svih institucija u društvu, posebno vlasti prema svojim mladim sugrađanima.

Svjesni smo činjenice da je Nacrt Strategije razvoja TK 2008-2013 predvidio čitav niz mjera koje će direktno poboljšati položaj mladih u TK, međutim iste bi trebalo dopuniti i prilagoditi trenutnim potrebama i prioritetima mladih, što je Savjet za nevladin sektor i pitanja mladih TK pokušao u ovom Akcionom planu za mlade u TK.

1.2. Metodologija izrade Akcionog plana

Vlada TK je donijela odluku i imenovala Savjet za nevladin sektor i pitanja mladih Vlade TK (u daljem tekstu Savjet) da izradi Akcioni plan politike za mlade TK do kraja septembra 2009. godine. S obzirom da se Akcioni plan treba osloniti na Strategiju za mlade ili Omladinsku politiku TK, dokumente koje u ovom trenutku ne postoje, to je Savjet odlučio da kao osnov za izradu Akcionog plana za mlade u TK koristi istraživanja, ciljeve i strateške orijentacije iskazane u raspoloživim dokumentima Strategiji razvoja TK i Strategije zapošljavanja TK.

Treba napomenuti da je ovom dokumentu prethodio dokument pod nazivom Prijedlog mjera politike prema mladima u TK, koje bi se inkorporirale u nacrt Strategije TK 2008-2013. Na javnoj raspravi povodom pomenutog nacrta, Prijedlozi Savjeta su dobro prihvaćeni, nakon čega je Vlada TK tražila od Savjeta da se predložene mjere daju u odvojenom dokumentu u vidu Akcionog plana politike prema mladima u TK i da se kao takav odvojeno razmatra na Vladi TK.

Prije nego što se pristupilo izradi ovog Akcionog plana, Savjet je obavio neophodne konsultacije sa nosiocima izrade prijedloga Strategije razvoja TK, kako bi uskladio stavove i prijedloge po pitanju strateških opredjeljenja i ciljeva buduće Politike prema mladima u TK, koja će vjerovatno u skoroj budućnosti biti izrađena kao posebna, sveobuhvatna i kvalitetna studija. Ovaj Akcioni plan će poslužiti kao dobra osnova za to.

Jedna od bitnih faza koja je prethodila izradi ovog dokumenta jeste zajednička sjednica sa općinskim predsjednicima za mlade sa područja TK, koju je Savjet organizirao početkom 2009. godine. Na ovoj sjednici je razmatran položaj i perspektiva mladih na području TK.

Jasno je da ovaj Akcioni plan ne definiše dugoročne ciljeve i dugoročnu strategiju prema mladima u TK, ali definiše aktivnosti i daje prijedloge za konkretne mjere o tome šta bi se moglo ODMAH uraditi kako bi se odgovorilo na potrebe mladih u TK.

U cilju izrade kvalitetnog Akcionog plana politike prema mladima TK, Savjet se prvo fokusirao na proučavanje ne samo relevantnih dokumenata koji tretiraju oblast podrške mladima na nivou Evrope i Države BiH, već i svih nedavno provedenih istraživanja o potrebama mladih na području BiH i nekih općina u TK.

Na sjednici održanoj u maju 2009. godine, Savjet je otvorio diskusiju o mogućoj strukturi dokumenta, vremenskom okviru, strateškim ciljevima politike prema mladima koji će biti usklađeni sa Strategijom razvoja TK, te oblastima koji se najviše tiču mladih i koje će najbolje i najbrže odgovoriti na trenutne potrebe mladih u TK.

Na prvom sastanku Radne grupe, a na osnovu istraživanja o položaju i potrebama mladih provedenih u nekim općinama TK i BiH, članovi Savjeta usaglasili su se da Akcioni plan tretira slijedeća programska područja:

- Obrazovanje mladih
- Zapošljavanje i poduzetništvo mladih
- Zdravlje, zdravstvena zaštita i socijalno zbrinjavanje mladih
- Stambeno zbrinjavanje
- Učešće mladih u društvu, informisanje, slobodno vrijeme, sport i kultura

Savjet je formirao sljedeće Radne grupe po oblastima:

Radna grupa/Oblasti	Članovi
Obrazovanje Zapošljavanje Poduzetništvo	Nermin Tursić, Član Savjeta Hamid Mutapčić, Predsjednik Savjeta Selma Novalija, Članica Savjeta Alisa Jogunčić, Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta TK
Zdravlje, zdravstvena zaštita, socijalno zbrinjavanje Stambeno zbrinjavanje	Jasna Jašarević, Članica Savjeta Muris Bulić, Član Savjeta i Arnela Bratovčić, Ministarstvo za rad i socijalnu politiku TK
Učešće mladih u društvu, informisanje, slobodno vrijeme, sport, kultura	Edis Bajić, Član Savjeta Mustafa Abdulahović, Član Savjeta Jasna Jašarević, Članica Savjeta Tatjana Junuzagić, Savjetnica za mlade, GTZ Tuzla

Savjet je tokom izrade Akcionog plana imao stručnu i savjetodavnu pomoć od strane gđe Tatjane Junuzagić, Savjetnice za pitanja mladih pri Programu za mlade u njemačkoj organizaciji GTZ.

Svaka Radna grupa je održala potrebne sastanke i konsultacije sa relevantnim stručnjacima iz gore navedenih oblasti:

1. Mr sc. Amir Fazlić, Predsjednik Skupštine TK
2. Mr sc. Enes Mujić, premijer Vlade TK
3. Enver Ćosićkić, Sekretar Vlade TK
4. Šemso Berbić, Direktor Službe za zapošljavanje TK
5. Sabina Husić, Salko Zildžić i Kemal Bratić, članovi Komisije za obrazovanje, nauku, kulturu, sport i mlade Skupštine TK
6. Osman Suljagić, Načelnik općine Srebrenik
7. Mirzeta Hadžić-Suljkić, Ministrica obrazovanja, nauke, kulture i sporta TK
8. Faruk Vikalo, Ministar za rad i socijalnu politiku TK
9. Asim Musić, Ministar zdravstva TK
10. Sead Mujanović, Ministar za obnovu, razvoj i povratak TK
11. Prof. dr. Edin Delić, Profesor na Univerzitetu u Tuzli
12. Prof. dr. Edin Mutapčić, Profesor na Univerzitetu u Tuzli

13. Alisa Jogunčić, (Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta TK)
14. Hazim Hodžić (Pedagoški zavod Tuzla, direktor)
15. Mersed Šjivić (Pedagoški zavod Tuzla, sekretar)
16. Sanja Hajdukov, Projekt koordinat. Business Start – up Centra Univerziteta u Tuzli
17. Alma Kurt, Glavna sestra porodične medicine u Domu zdravlja Tuzla
18. Samira Srabović, Specijalista porodične medicine, Dom zdravlja Tuzla
19. Fehrat Hrustić, Pomoćnik direktora, Centar za socijalni rad Tuzla
20. Sanja Brčinović, Direktorica, Centar za socijalni rad Tuzla
21. Selma Tobudić, prof. Engleskog i francuskog jezika i književnosti, Evaluatorica u FTZ
22. Emir Bašić, dipl. ekonomista, Projekt menadžer FTZ
23. Angelina Hodžić, apsolvant. Filozof.fak. (Engl. jezik), Projekt menadžerica FTZ
24. Ediba Pozderović, Stručni savjetnik za predškolski odgoj i razrednu nastavu, Pedagoški zavod

Odabir i spajanje tekstova predočenih od strane Radnih grupa, te pojedinačnih akcionih planova po oblastima u jedinstveni dokument Akcionog plana za mlade u TK je sačinila Jasna Jašarević, članica savjeta, u saradnji sa predsjednikom Savjeta, Hamidom Mutapčićem.

Na sjednici Savjeta, održanoj 28. avgusta 2009. godine, članovi Savjeta su usvojili nacrt, koji je kao takav dat na razmatranje stručnim osobama i zainteresiranim pojedincima koji su pozvani na Okrugli sto, zakazan za 14. septembar 2009. godine u sali za sjednice Vlade TK.

Finalna verzija dokumenta Akcionni plan politike za mlade TK je izrađena nakon sumiranja rasprave, komentara i prijedloga iznešenih na okruglom stolu, na kome su pored članova Savjeta prisustvovali:

1. Denis Dedajić, „Asocijacija Margina“
2. Emir Krnjić, Komisija za mlade OV Lukavac
3. Izen Hajdarević, „SOH-BET“
4. Tanja Junuzagić, GTZ Tuzla
5. Sabina Husić, Skupština TK
6. Elvedina Numanović, Komisija za mlade
7. Tarik Avdibašić, Organizacija mladih „OH“
8. Zijad Šmiglavoć, Komisija za mlade OV Kalesija
9. Rašid Tubić, Službenik za mlade Općine Kalesija
10. Ivica Kovačević, Komisija za mlade OV Tuzla
11. Meliha Aličić, „CROPS“ Smoluća

Savjet se posebno zahvaljuje Denisu Dedajiću, Predsjednik „Asocijacije Margina“, koji je dostavio mnoštvo konstruktivnih prijedloga za dopunu Akcionog plana.

Prisutni na okruglom stolu su generalno pohvalili dokument i istakli značaj ovog dokumenta, jer se po prvi put na jednom mjestu objedinila problematika mladih na području TK. On će biti dobar osnov za buduću izradu Strategije i Politike prema mladima.

Na sjednici Savjeta, održanoj 28.09. 2009. godine, nakon uvrštavanja prijedloga i sugestija datih od strane učesnika Okruglog stola, Savjet za nevladin sektor i pitanja mladih Vlade TK je usvojio Nacrt Akcionog plana za mlade TK, verzija 2, koja će biti upućena kao **Prijedlog Akcionog plana za mlade TK za period 2010-2013** na razmatranje Vladi TK do kraja 2009. godine.

1.3. Omladinske politike u BiH danas

Bosna i Hercegovina je jedna od rijetkih zemalja Evrope u kojoj ne postoji državna omladinska politika, niti jedinstveno državno Ministarstvo za omladinu.

Iako je Komisija za koordinaciju pitanja mladih, kao stalno radno tijelo Vijeća ministara BiH, na press konferenciji u Sarajevu još 30. maja 2007. godine, najavila skoriju izradu Omladinske politike BiH 2008-2013 i tada prezentirala smjernice za izradu iste (izvor www.sarajevo-x.com), evo i dvije godine kasnije takav dokument još ne postoji niti je u nacrtnoj verziji. Ovakva dinamika procesa nam nameće zaključak da je Bosna i Hercegovina još daleko od jasne državne strategije za mlade i da za Vijeće ministara BiH pitanja omladine i omladinske politike se ne nalaze na listi prioriteta. Ovo potkrepljuje i činjenica da još uvijek ne postoje posebno izdvojena budžetska sredstva za finansiranje omladinskih inicijativa i projekata mladih, niti sredstva za izradu Omladinske politike BiH.

Na entitetskim nivoima vlasti situacija po pitanju omladinske politike je različita i znatno bolja u Republici srpskoj, s obzirom da tamo, pored Zakona o omladinskom organizovanju, postoji i Omladinska politika RS, te Ministarstvo porodice, omladine i sporta koje tretira pitanja mladih unutar institucija sistema i u jasnije definisanoj saradnji sa NVO-ima.

Mladi u Federaciji BiH su u nepovoljnijem položaju, jer o omladinskim politikama i strategijama za mlade se može govoriti samo na nižim nivoima vlasti. Ipak raduje činjenica da je u decembru 2009. godine usvojen Zakon o mladima FBiH, koji je dobra osnova za strateško planiranje po pitanju rješavanja problema sa kojima se suočavaju mladi ljudi.

Stoga, inicijativu za izradu Akcionog plana prema mladima Tuzlanskog kantona, možemo smatrati kao nastojanje da se ova problematika počne rješavati, pa makar to bilo i na "ostrvskom principu", tj. lokalno i regionalno. Neki gradovi našeg kantona su već u fazi implementiranja već izrađenih lokalnih Strategija za mlade (Kalesija, Gradačac), dok su neke (Tuzla), upravo u fazi izrade.

1.4. Omladinska politika u Evropi

Podsticaj razvoju omladinskih politika u evropskim zemljama dat je kroz Bijelu knjigu Evropske komisije¹ (2001), kao i kroz Evropsku povelju o učešću mladih u životu na opštinskom i regionalnom nivou (2004), Savjeta Evrope, te Rezolucije o Evropskoj omladinskoj politici iz 1998 Evropskog omladinskog foruma.

Članstvo Bosne i Hercegovine u Savjetu Evrope podrazumjeva i primjenu konvencija i povelja koje su prihvatile članice Savjeta i inkorporirale ih u svoje nacionalne omladinske politike.

Nacionalna omladinska politika predstavlja cjelovitu, sveobuhvatnu i međusektoralnu državnu strategiju za unapređenje kvaliteta života mladih. Omladinska politika predstavlja svojevrsan «ugovor» između države i mladih, koji nastaje u konsultativnom (partnerskom) odnosu vlade, nevladinog sektora i samih mladih. Naravno, aktivna participacija mladih predstavlja okosnicu svake omladinske politike. Mladi i omladinske organizacije treba da aktivno učestvuju kako u kreiranju, tako i u implementaciji omladinske politike na nacionalnom, regionalnom i lokalnom nivou.

Prema preporuci Evropskog omladinskog foruma, omladinska politika ne bi trebala da tretira mlade kao problem koji treba rješavati, već kao važan nacionalni resurs i da izrazi načine na koji će mladi ljudi prepoznati svoje potencijale kao građani/ke koji/e mogu aktivno doprinijeti društvenom razvoju.

Sadržina omladinskih politika je specifična za svaku evropsku zemlju, ali većina tema može se grupisati u 4 glavne oblasti: obrazovanje, socijalna uključenost i ravnopravnost, aktivno građanstvo i participacija, sigurnost, zdravlje i blagostanje mladih.

Ekspertna grupa Savjeta Evrope je izradila indikatore i standarde za izradu nacionalnih omladinskih politika u Evropi i za evaluaciju postojećih strategija za mlade, te ih objavila u svom finalnom izveštaju sa trećeg završnog sastanka u Strasbourg-u². Ova ekspertna grupa vidi omladinsku politiku kao proces u pravcu povećanja i unapređenja različitih «paketa društvenih mogućnosti» za mlade ljude.

Nadamo se da će ovi indikatori biti važne smjernice u razvoju nacionalne Omladinske politike u BiH, kako bi i naša država tretirala mlade u skladu sa evropskim standardima, uz uvažavanje potreba mladih, te kulturoloških specifičnosti i realnosti življenja u BH zajednici.

---

¹ European Commission (2001): White Paper – A new impetus for European youth, Brussels

² Council of Europe (2003): Experts on Youth Policy Indicators, third and concluding meeting - Final Report, Strasbourg

2. Analiza stanja

2.1. Istraživanje položaja mladih

Savjet je koristio nekoliko izvora kada je u pitanju analiza položaja mladih u regionu, s ozbirom da u okviru procesa pripreme Akcionog plana za mlade u TK, nije bilo svih neophodnih resursa i vremena za izradu sveobuhvatnog dokumenta u vidu Strategije za mlade TK, niti posebnog istraživanja i analize položaja mladih u TK.

Bez obzira na to, smatramo da je relevantno i opravdano koristiti odlične analize položaja mladih koje su nedavno provedene ne samo na nivou BiH, nego i u nekim općinama našeg kantona (npr. Kalesija³, Tuzla⁴).

Komisija za koordinaciju pitanja mladih Vijeća ministara BiH je u okviru stvaranja strategije za mlade "Omladinska politika BiH 2009-2013" završila prvu fazu procesa u vidu "Analize položaja mladih i omladinskog sektora u BiH"⁵ u sedam primarnih oblasti u BiH: Obrazovanje, Zapošljavanje, borba protiv nezaposlenosti i preduzetništvo, Zdravstvena zaštita, prevencija i reproduktivno zdravlje, Socijalni položaj, Aktivno učešće mladih u društvu, Mobilost, informiranje i savjetovanje, Kulturni sadržaji, sport i korištenje slobodnog vremena. Ovo istraživanje je realizirano u partnerstvu sa njemačkim GTZ organizacijom, a istraživanje je provela agencija "Prism research". Anketirano je ukupno 1.500 mladih ljudi u dobi od 16 do 30 godina koji su odabrani na slučajan način u općinama i gradovima koji su također izabrani slučajnim odabirom.

U cilju što boljeg razumijevanja položaja mladih u BiH, a samim tim i u regionu, koristili smo podatke o položaju mladih navedene i u Prijedlozima ciljeva za Građansku platformu⁶.

2.2. Položaj mladih u BiH po oblastima

Veoma je teško napraviti trenutnu procjenu stanja mladih u Bosni i Hercegovini u odnosu na ostale kategorije stanovništva, jer postoji vrlo malo objavljenih publikacija ili studija koje govore o stanju mladih ljudi.

Trenutno u BiH nema ni jedinstvene definicije pojma mladih. Sa aspekta psihologije životni ciklus mladosti kroz koji svaka ličnost prolazi dijeli se na tri perioda: rana adolescencija (14–18 godina), pozna adolescencija (18-21 godina) i rana zrelost (21-24 godina).

---

³ Akcioni plan Općine Kalesija, septembar 2007

⁴ Analiza položaja mladih u Općini Tuzla, septembar 2008, Referentna grupa Tuzla, autor Edin Dervišević

⁵ www.mladi.gov.ba Analiza položaja mladih i omladinskog sektora u BiH/Komisija za koordinaciju pitanja mladih u BiH

⁶ Aldi – 2006.g- Prijedlog ciljeva za Građansku platformnu

Međutim, postoje razlike među društvima u određivanju mladosti, što ujedno govori i o različitom odnosu društva prema mladima. Osim sazrijevanja i sticanja ličnog identiteta, mladi stiču i društveni identitet, nakon čega su spremni da se integrišu u društvo. Zbog ovih zahtjeva i specifičnih društvenih okolnosti starosna granica mladih se često pomjera do 35 godina.

Do 18. godine mladi uživaju svu zaštitu i beneficije koje društvo daje djeci, dok se oni koji steknu punoljetstvo suočavaju sa svim odgovornostima i pravima odraslih. Prelazak u svijet odraslih je sve složeniji i zahtjevniji prema mladima. Zbog obrazovanja koje traje sve duže i velikog stepena nezaposlenosti, mladi se sve teže osamostaljuju, teže prodiru u javne sfere, posebno politiku. Tamo gdje se donose odluke mladih nema iako su im načelno data sva građanska prava.

O tome koliko je težak položaj mladih u BiH svjedoče statistike:

- dvije trećine mladih želi napustiti BiH;
- svaka peta mlada osoba ne upisuje srednju školu;
- 36% mladih nikada nije putovalo u drugu zemlju;
- 47% mladih ne želi započeti vlastiti biznis;
- samo 27% mladih ima priključak na internet, dok čak 50% mladih u BiH ga uopšte ne koristi;
- 47% mladih se ne bavi nikakvim rekreativnim aktivnostima;
- samo 5% studenata u BiH ima stipendiju.

Sva istraživanja o položaju mladih u društvu, kao i aktivnosti koje se realizuje u cilju njegovog poboljšanja realizuju se najčešće kroz navedene oblasti: obrazovanje, zapošljavanje, zdravlje, sport, informisanje, slobodno vrijeme, socijalni položaj, kultura, životna sredina i učešće mladih u društvu. U ovom pregledu dajemo kratak pregled nalaza po najvažnijim oblastima života i rada mladih.

Demografski trend

Prema zadnjim procjenama⁷, u BiH danas živi oko 607.100 osoba u dobi do 15 godina, a oko 777.000 osoba u dobi od 15 do 29 godina. Poredeći podatke iz 2002. godine, kada je isti izvor dao podatak da u BiH živi oko 835 hiljada mladih (oko 22 procenta ukupne populacije BiH) u dobi od 15 do 30 godina, možemo zaključiti da je osnovni demografski trend u BiH – starenje stanovništva, pri čemu je trend starenja dvostruko brži u BiH nego u zemljama EU⁸.

⁷ Procjena Agencije za statistiku BiH iz 2004 (podatak preuzet iz dokumenta Analiza položaja mladih i omladinskog sektora u BiH, 2008)

⁸ www.mladi.gov.ba Analiza položaja mladih i omladinskog sektora u BiH/Komisija za koordinaciju pitanja mladih u BiH

Obrazovanje

Obrazovanje ima presudan uticaj na budući status mladih ljudi, a posebno status u oblasti zaposlenih. Između obrazovanja i zaposlenosti postoje jasne veze. Niže stope upisa u obrazovne institucije, proizvode više stope nezaposlenosti kod mladih ljudi. Prema statističkim informacijama, u BiH je samo 73 procenta mladih u dobi od 15 do 18 godina upisano u srednje obrazovanje (od čega je 40 procenata upisano u usmjerena zanimanja), dok većina evropskih zemalja ima neto stope upisa u srednje škole između 85 i 95 procenata.⁹

Mladi u BiH su najviše nezadovoljni tehničkom opremljenošću škola i fakulteta, te praktičnom nastavom. Najveći broj mladih smatra da su preopširni nastavni planovi i programi i da to treba da se izmijeni. Manjak prakse i nedostatak stipendiranja, što je takođe ocijenjeno kao nedostatak formalnog obrazovanja, su oblasti u kojima bi se trebalo brzo intervenisati.

Svaka četvrta mlada osoba koja je započela visoko obrazovanje u BiH prerano ga napušta. Kao glavni razlog prekidanja obrazovanja većina navodi finansijske probleme.

Većina mladih ne učestvuje u neformalnom obrazovanju.

Zapošljavanje i poduzetništvo

Od ukupnog broja mladih od 15 do 24 godine, tek nešto više od polovine (53%) mladih je imalo status studenta ili učenika, dok je svega 11,8 procenata zaposlenih mladih osoba. Preko 158 hiljada mladih u dobi od 15 do 24 godine je bilo nezaposleno prema rezultatima istraživanja LSMS. Ako imamo na umu da je preko 143 hiljade njihovih starijih kolega (u dobi od 25 do 34 godine) nezaposleno ili traži prvi posao, možemo dobiti jasnu sliku zbog čega su mladi ljudi u BiH nezadovoljni i zbog čega oni žele napustiti svoju domovinu.

Stopa učešća mladih u radnoj snazi je za 10% niža od prosjeka zemalja članica EU. Stopa nezaposlenosti mladih u BiH je 58,5% i gotovo je četverostruko veća nego u zemljama Evropske unije. U većini slučajeva mladi se zapošljavaju kao konobari, trgovci, prosvjetni radnici i zanatlije, a u rijetkim slučajevima i kao državni službenici.

Svaka četvrta zaposlena mlada osoba radi na poslovima koji su u potpunosti različiti od posla za koji su se školovali. 95% mladih smatra da postoji praksa koruptivnih radnji da bi se dobio posao. Svega 1% mladih u dobi od 16 do 30 godina sudjelovalo je u nekom vladinom programu zapošljavanja.

---

⁹ Bosna i Hercegovina: Izvještaj o tržištu rada. Svjetska banka, decembar 2005.

Socijalni položaj u društvu

Kakav je položaj mladih ako većina njih ne uspijeva dobiti adekvatno obrazovanje, te ako mladi nisu u mogućnosti sa svojim stečenim obrazovanjem obezbijediti posao koji će im omogućiti nadu da će u toku svog života moći ostvariti svoj puni potencijal. Trenutno je veoma teško procijeniti kako se snalaze mladi ljudi, posebno u dobi od 19 do 30 godina. To je vrijeme u kojem bi oni trebali započeti samostalan život, kada bi mogli nastaviti obrazovanje ili dobiti svoje prvo zaposlenje, nakon čega bi trebali zasnovati svoju vlastitu porodicu.

Da bi zasnovali svoju vlastitu porodicu za mlade ljude u Bosni i Hercegovini se prvo mora desiti nekoliko čuda. Prvo, moraju dobiti obrazovanje (koje za većinu nije dostupno) koje će im omogućiti da posjeduju znanje, vještine i koje će im obezbijediti da maksimalno iskoriste svoje talente. Drugo, jedino sa takvim obrazovanjem mogu dobiti stabilan i dobro plaćen posao, koji će im omogućiti prihode koji im omogućavaju samostalan život. I na kraju treće čudo koje im se mora desiti jeste da uspiju obezbijediti dovoljno velika sredstva koja su im neophodna za formiranje vlastite porodice. 85% mladih živi sa roditeljima, od čega 79% živi u stanu ili kući koje je u vlasništvu njihovih roditelja, a 6% u podstanarstvu.

Da bi imali jasniju sliku položaja mladih u Bosni i Hercegovini potrebno je naglasiti da je 99% siromašnih nema obrazovanje ili ima samo osnovno ili srednje obrazovanje.

Jedna četvrtina mladih u BiH u dobi između 16 i 24 živi u domaćinstvima čiji je ukupan mjesečni prihod ispod 430 KM, tj. 60% od prosječnog prihoda ukupne populacije (713 KM). Tek 7% mladih u BiH prima neku vrstu socijalne pomoći, a isti procenat učenika i studenata prima neku stipendiju za školovanje, koja u većini slučajeva ne prelazi 200KM.

Zdravstvena zaštita, prevencija i reproduktivno zdravlje

Mladi u BiH se smatraju zdravim osobama. Preko 90% mladih u BiH ocjenjuju svoje zdravlje dobrim ili vrlo dobrim. S ovakvim procentnom mi smo na nivou EU zemalja. Međutim, ipak jedna trećina mladih u dobi od 15 i 24 godine konzumira cigarete, a njih 49% konzumira alkoholna pića, što je znatno niže od prosjeka u EU zemljama (73%). Samo 1,5 % mladih je izjavilo da je konzumiralo barem jednom neku od opojnih droga. Ovaj podatak treba uzeti s rezervom, jer mladi u našem okruženju još uvijek nisu spremni otvoreno govoriti o svom iskustvu s drogama.

Mladi imaju veoma slabo razvijenu zdravstvenu kulturu i kulturu redovnog zdravstvenog pregleda. Samo 8% mladih kaže kako je uradilo redovnu zdravstvenu kontrolu u posljednjih 12 mjeseci. Svaka četvrta djevojka/žena u dobi od 16 do 30 godina ne vrši redovan pregled kod ginekologa. Značajan faktor koji utiče na učestalost posjeta ginekologu je nivo obrazovanja, dok kućni budžet ne. U prosjeku, žene/djevojke u BiH, prvi ginekološki pregled imaju tek s 19 godina.

Svaki četvrti muškarac koji ima intiman odnos sa više partnera/ica ne koristi sredstva za kontracepciju. Ovakvi podaci pokazuju da postoje rizične grupe kod spolno prenosivih bolesti, pa i onih najtežih, kao što su HIV/AIDS. Naravno, tu je i problem neželjene trudnoće o kojem većina mladih djevojaka izbjegava da priča.

Svaka druga djevojka/žena i svaki treći muškarac ne bave se nikakvim rekreativnim aktivnostima.

Aktivno učešće mladih u društvu

Participacija mladih je zapravo izraz koji označava učešće i uključenost mladih u društveni život. To podrazumijeva da su mladi uključeni u procese odlučivanja, da se pitaju za mišljenje o bitnim stvarima u zajednici, te da postoje mehanizmi, tijela i institucije putem kojih mladi mogu uticati na politiku.

Istraživanje o položaju mladih u BiH je pokazalo da tri od četiri osobe u dobi od 16 do 30 godina tvrde kako, nažalost, nisu zainteresirani za politiku. Prema podacima Centralne izborne komisije, 47% mladih je izašlo na Opće izbore u 2006. godini, što je dvostruko više nego 2002 i 2004. Međutim, mladi i dalje ne vjeruju da će nešto promijeniti.

Svega 2% mladih u BiH su članovi vijeća mladih na općinskom nivou, a njih 1% su članovi komisije za mlade pri općinskim organima uprave.

Većina mladih ima pozitivno mišljenje o radu i projektima omladinskih organizacija. NVO-i otvaraju više mogućnosti za volonterski rad i neki drugi angažman mladih nego političke stranke i njihovi podmlatci. Ipak, angažman mladih u omladinskim organizacijama je tek 5%. Nešto je veći angažman mladih u političkim partijama, 8%.

Ostale oblasti

Mobilnost

Mladi u BiH nisu pretjerano mobilni, što zbog viznog režima, što zbog nedovoljno sredstava za redovna putovanja van grada ili zemlje. Ekskurzije u inostranstvo su najčešći programi organiziranog putovanja u druge sredine. Poražavajuće je saznanje da svaka treća osoba u BiH nije spremna učestvovati u organiziranim oblicima druženja sa pripradnicima drugih naroda iz BiH.

Mladi su izjavili da bi, ukoliko im se pruži prilika, rado napustilo BiH iz različitih razloga: radi privremenog rada (57%), radi školovanja (49%), radi udaje (36%), a čak 73% bi napstilo državu barem zbog jednog od ovih razloga. Njih 9% je već poduzelo konkretne korake da odu iz zemlje. To zapravo znači da mladi ne vide perspektivu u društvu u kom žive, a odlazak iz zemlje je bijeg od postojeće situacije. Iako se emigracija ne dešava kolektivno, ona je tako naglašena da uz problem smanjenog nataliteta značajno mijenja strukturu stanovništva u BiH. Problem je utoliko veći što je emigracija u postojećim okolnostima naglašenija kod onih koji su bolje obrazovani i koji lakše mogu odgovoriti zahtjevima modernog društva.

“Odliv mozgova” svakako je prijetnja razvoju BiH od lokalnog nivoa, a s obzirom da se radi o odlasku mladih perspektivnih kadrova, institucije vlasti trebaju adekvatnim mjerama odgovoriti na potrebe ove društvene grupe. U sličnim istraživanjima rađenim u razvijenim zemljama mladi se takođe izjašnjavaju da bi, ako im se za to ukaže prilika, rado napustili zemlju u kojoj žive. U slučaju razvijenih zemalja, ovi rezultati ne predstavljaju problem, jer su razlozi za odlazak želja da se upoznaju druge kulture, pomogne nerazvijenim zajednicama, razmijeni praksa sa mladima iz drugih zemalja i sl.

Informisanje

Mladi najčešće tragaju za informcijama kada ih zanima provođenje slobodnog vremena, zapošljavanje i obrazovanje. Pored televizije kao najčešćeg oblika informiranja, mladi često koriste internet, a za zapošljavanje, politiku, kulturna zbivanja i stipendije, najčešće koriste novine.

Tri četvrtine mladih čitaju dnevne novine, a isto toliko i sedmične. Mladi najčešće u novinama traže tekstove za razonodu.

Mladi u BiH koriste internet manje za 22% od prosjeka u EU. Svaka druga mlada osoba navodi da poznaje engleski jezik, a svaka peta da poznaje njemački.

Kulturni sadržaji, sport i korištenje slobodnog vremena

Većina mladih je nezadovoljna podrškom lokalnih vlasti za kreiranje kulturnih i sportskih sadržaja. Nastava tjelesnog odgoja ne zadovoljava potrebe mladih, s obzirom da je više onih koji su nezadovoljni nastavom. Svega 7% mladih se bavi sa sportskim aktivnostima u okviru neke NVO organizacije. Odlazak u kupovinu, pomaganje roditeljima, te gledanje TV-a, su neke od aktivnosti na koje mladi najviše troše slobodnog vremena.

2.3. Položaj i problemi mladih u TK

Na osnovu gore navedenog istraživanja, razgovora sa nadležnim Ministarstvima u TK, predstavnicima Općinskih vijeća gradova u TK, te stručnim licima iz različitih oblasti življenja Savjet je izdvojio neke najznačajnije indikatore o položaju i problemima s kojima se mladi trenutno suočavaju, a na koje je moguće djelovati mjerama predloženim u ovom akcionom planu:

1. Mladi najčešće ocjenjuju svoj položaj kao bespomoćan i stoga je pesimizam jako izražen pri čemu se često mladi prepuštaju stihiji i bezvoljni da učine sami neke promjene na sebi, u svom ponašanju i generalno u društvu.
2. Zaposleni i nezaposleni mladi teško podnose svoju stambenu i materijalnu ovisnost od roditelja, a jedan od najvećih problema ističu nezaposlenost.
  - a. 60% domaćinstava ima prihod ispod 590 KM, a da mladi raspoložu sa 150-270 KM mjesečno.

- b. 11% mladih u Tuzli u dobi od 18-24 godine živi odvojeno od roditelja (kao podstanar ili vlastiti stan), što je na nivou BiH, Slovenije i Hrvatske, a daleko od nivoa EU25
  - c. 22% mladih u Tuzli u dobi od 25-29 godina se stambeno osamostalilo što je za oko 20% manje od Slovenije i Hrvatske, a za 40% manje nego u 25 zemalja EU.
- 3. S obzirom da su mladi generalno nezadovoljni opremljenošću škola, te praktičnom nastavom, potrebno je raditi na uvođenju više praktične nastave u formalno obrazovanje, te omogućiti prekvalifikacije koje će biti usklađene sa potrebama tržišta rada.
  - a. 14% mladih u dobi od 18 do 24 godine ostalo je na nivou srednjeg trogodišnjeg obrazovanja, te ne participira u nekom obliku obuke
  - b. Mladi napuštaju obrazovanje zbog finansijskih razloga ili ne vide smisao u tome ili ne vjeruju da će im obrazovanje obezbjediti zaposlenje u struci.
- 4. Mladi ističu važnost sticanja posebnih vještina i kompetencija za 21. vijek što posebno mogu obezbijediti dodatni vidovi neformalnog obrazovanja i otvaranje većih mogućnosti za neprestano cjeloživotno učenje.
  - a. 2/3 nezaposlenih mladih ljudi u Tuzli kažu da nisu imali iskustva sa neformalnim obrazovanjem
- 5. Veliki problem u TK, kao i u ostalim općinama BiH, je nezaposlenost mladih. Stoga je upravo važno što će Strategije razvoja TK preduzeti mjere koje će pomoći razvoju lokalnih i regionalne privrede uz poseban akcenat na oblast omladinskog poduzetništva, te otvaranje malih i srednjih preduzeća.
  - a. Visoka stopa nezaposlenosti mladih u Tuzli (59%) kao i u BiH u cjelini (gotovo 4 puta više nego u zemljama Evropske unije), a pogotovo stopa nezaposlenosti žena (63%).
- 6. Potrebno je pojačati postojeće programe zapošljavanja mladih ljudi i omogućiti obavljanje pripravničkog staža nakon završetka školovanja.
  - a. 66% mladih bi željelo pokrenuti vlastiti biznis, ali od čega 60% treba podršku od samog početka!
- 7. U svim općinama TK, postoji potreba za prostorom za mlade, gdje bi oni mogli adekvatno provoditi svoje slobodno vrijeme i izražavati svoje kreativne mogućnosti. Potrebno je ulagati sredstva u obnovu i izgradnju omladinske infrastrukture.
  - a. Mladi svoje slobodno vrijeme uglavnom provode neplanski.
  - b. Mladi svoje slobodno vrijeme provode u kući, gledanju TV-a ili izlaženju u kafiće.
- 8. Informisanost mladih o značajnim pitanjima za njihovu budućnost je na niskom nivou. Potrebno je osigurati veći broj radio i TV emisija, oglasne table u gradovim TK (u vidu info-punktova za mlade), kao i na općinskim web-stranicama.
- 9. Mladi se trebaju više zdravstveno obrazovati o upotrebi sredstava za kontracepciju, o negativnom djelovanju droge i alkohola i dr.
  - a. Svakodnevnost mladih u BiH je povezana sa toksikomanijom,

10. Mladi u TK uzimaju malo učešća u radu kantonalnih i lokalnih vlasti, a njihov društveni angažman je dosta slab ili dovoljno nevidljiv. Mladi nisu dovoljno upućeni o mogućnostima učešća u procesu donošenja odluka,
  - a. Odgovor svake druge mlade osobe na to šta će se promijeniti nakon izbora "Ne vjerujem da će se nešto promijeniti"
  - b. Mladi pasivno učestvuju u kreiranju javnih politika:
    - i. 52% potpisivalo peticije
    - ii. 15% učestvovalo u javnim raspravama i protestima
    - iii. 47 izašlo na izbore u 2000-toj, sada reklo da će izaći 62%.
11. Učešće mladih u procesu donošenja odluka djelimično se ostvaruje kroz angažman mladih općinskih vijećnika i Komisija za mlade u većini općina na području TK.
  - a. Tek 4% mladih je uključeno u političke partije i njihove podmlatke
  - b. Najveća zainteresiranost je za lokalnu politiku!
12. U većem broju općina u TK ne postoji krovna organizacija mladih poput Savjetodavnog odbora ili Lokalnog omladinskog vijeća, koje predviđa i Zakon o mladim FBiH. S tim u vezi bi trebali podržati mlade u Općinama da se formiraju ovakvi institucionalni oblici rješavanja organiziranja mladih.
13. Na području svih Općina u TK omladinski nevladin sektor je slabo razvijen. Potrebno je podsticati i podržati osnivanje omladinskih organizacija.
  - a. Tek 9% mladih je uključeno u omladinske organizacije

3. Plan djelovanja po oblastima

Polazeći od problema da je u našem društvu prisutna pasivnost i apatija mladih, visoka stopa nezaposlenosti mladih, veliki problemi iz oblasti obrazovanja i socijalne zaštite mladih, odlazak mladih iz zemlje, visok nivo frustriranosti i nepovjerenje prema vlastima, potrebno je napraviti sinergiju različitih programa i mjera i imati sveobuhvatan pristup koji će stvoriti pozitivno okruženje i klimu jednakih mogućnosti da bi mladi ostali u TK i da bi bili motivirani da preuzmu obaveze i odgovornosti za razvoj TK. U svojim preporukama osvrćemo se na one oblasti koje nisu eksplicitno tretirane u Strategiji razvoja TK:

- uticati na smanjenje korupcije u obrazovanju i generalno u društvu,
- podsticati neformalno obrazovanje mladih,
- pojačati mjere prevencije zdravlja mladih,
- uticati na mobilnost mladih,
- poboljšati uslove informisanja mladih,
- dati ponude za kvalitetno korištenja slobodnog vremena
- predvidjeti mjere poboljšanja ekoloških uslova za rad i življenje.

Sve predložene mjere i aktivnosti su usklađene sa najvažnijim i najrelevantnijim dokumentima koji tretiraju oblast podrške mladima, na nivou Evrope i Države BiH (vidi na kraju dokumenta).

Prema svjetskoj zdravstvenoj organizaciji adolescenti su od 10-19 godina, a mladima se smatraju osobe do 26. godine. Prema Zakona o mladima FBiH „omladina“ ili „mladi“ su osobe u životnoj dobi od navršениh 15 do navršениh 29 godina starosti, a u Zakonu o organizovanju mladih RS-a, mladi su u dobi od 15 do 30 godina starosti. U našim preporukama se pozivamo na realno stanje u društvu i problemima s kojima se susreću mladi uzrasta od 15 - 35 godina.

Strateške orijentacije

Kako je predviđeno u nacrtu, Strategija razvoja TK treba predvidjeti kreiranje socijalne i kulturne sredine u skladu sa potrebama mladih, ali treba jasnije i određenije uvažiti projekte koji direktno spadaju u strateške orijentacije i domen rada velikog broja NVO-a u TK. Smatramo da je potrebno usvojiti sljedeće orijentacije:

- Mlade staviti u kategoriju osjetljivih grupa u TK,
- Pružiti podršku proaktivnim kapacitetima mladih kao nosioca promijena u TK,
- Pružiti podršku omladinskom organizovanju u cilju aktivnog uključivanja mladih u život i razvoj TK,
- Dati podršku razvoju omladinskih centara, koji stvaraju mogućnost da mladi imaju svoj prostor i da mogu sticati nove vještine i znanja,
- Pružiti podršku projektima koji stvaraju pozitivno i poticajno okruženje za mlade (vaspitanje mladih, njegovanje moralnih vrijednosti, estetskih i kulturnih, te sportskih vrijednosti, razvijanju fizičkih i duhovinih vrijednosti ličnosti, svijest o humanim vrijednostima, ličnoj i društvenoj odgovornosti, socijalnoj i zdravstvenoj zaštiti, zapošljavanju, ekologiji, itd).

3.1. Obrazovanje mladih

Uvod

U svim savremenim društvima, oblast obrazovanja zauzima jednu od primarnih uloga za društveni progres. Slojevitošću modernog društva, tako i njegovim zahtjevima razvili su se i različiti vidovi obrazovanja (formalno, neformalno i životno obrazovanje) koji trebaju da koriste razvoju ukupnih potencijala ličnosti i njihovih usklađenosti sa društvenim potrebama. To ujedno predstavlja i kontinuirani proces sticanja znanja, vještina i stavova, kao i njihovo oblikovanje kako bi mlada osoba postala samostalni i korisni član društvene zajednice.

Formalno (institucionalno) obrazovanje: predstavlja institucionalni oblik obrazovanja koji je hijerarhijski uređen i vremenski stepenovan. Ovaj vid obrazovanja se na području TK sprovodi se u tri nivoa: osnovno (devetogodišnje), srednje i visoko obrazovanje.

Neformalno (vaninstitucionalno) obrazovanje: predstavlja obrazovnu aktivnost izvan formalnih obrazovnih institucija, što zasigurno treba promijeniti i legislativno pokriti kako bi se napravila sprega između formalnog i neformalnog obrazovanja, kako bi neformalno obrazovanje bilo zastupljeno i unutar institucija formalnog obrazovanja. Cilj neformalnog obrazovanja je edukacija različitih grupa stanovništva kroz razne vrste seminara, treninga, raznih tematskih radionice, itd.

Životno obrazovanje je neprekidni proces edukacije i sticanja stavova i vrijednosti putem raznih faktora socijalizacije, kao što su: porodica, vršnjaci, mediji i drugi uticajni faktori u okruženju.

Analiza stanja i problemi mladih u oblasti obrazovanja

Oblast obrazovanja u Strategiji razvoja Tuzlanskog kantona nalazi se pod ingerencijom Ministarstva obrazovanja, nauke, kulture i sporta TK, (Univerziteta u Tuzli i Pedagoškog zavoda Tuzla). U ovoj analizi stanja posebno ističemo osnovne probleme sa kojima se TK susreće u oblasti obrazovanja, a iz kojih proizilaze i mnogi drugi problemi:

- i. plan upisa
- ii. podaci o broju učenika koji završavaju osnovnu školu,
- iii. podaci o broju učenika upisanih u prvi razred srednjih škola na području TK u školsku 2008/2009. godinu,
- iv. podaci o procentualnom praćenju broja studenata na Univerzitetu u Tuzli:

Plan upisa predviđa upis za 7703 učenika u 2009. godini, u prvi razred srednjih škola na nivou TK. Ovakav plan upisa treba uskladiti sa realnim mogućnostima, kad je u pitanju broj učenika.

U periodu između 1997. i 2007. godine došlo je do povećanja broja upisanih studenata na univerzitet u Tuzli za 68 %. Ovaj pozitivan trend obrazovanja mladih potrebno je zadržati i u narednom periodu, a to se odnosi na procentualni upis studenata u odnosu na broj učenika koji završe srednje škole.

Kada je u pitanju visoko obrazovanje, moramo imati na umu da je Bosna i Hercegovina država koja se nalazi na donjoj ljestvici po broju visokoobrazovanih kadrova po glavi stanovnika u Evropi. U pokušaju sustizanja evropskog standarda u datoj oblasti, javili su se i određeni problemi. Naime, zbog loše koordinacije upisne politike i potrebe tržišta rada, došlo je do suficita određenih kadrova. Taj problem u narednom periodu potrebno je kvalitetno riješiti.

U okviru projekata EU VET 1, 2 i 3, kao i GTZ, razvijeni su modularni nastavni planovi i programi za većinu porodica zanimanja. Najbitnija karakteristika novih nastavnih planova i programa je stavljanje akcenta na razvijanje vještina i kompetencija. U narednom periodu treba nastaviti sa razvijanjem ovakvih NPP, jer obrazovanje učenika na ovakav način ih u potpunosti osposobljava za obavljanje poslova za koji se obrazuju. Na ovaj način su učenici koji završe obrazovanje po ovakvim NPP kompetentniji na tržištu rada. Novi NPP su usklađeni i sa evropskim standardima, da bi se postigla mobilnost radne snage izvan granica naše države.

Prijedlog mogućih mjera iz oblasti obrazovanja

Imajući u vidu gore naveden probleme mladih u oblasti obrazovanja i iskazanog nezadovoljstva ne samo opremljenošću škola i praktičnom nastavom (radionice), nego i preobimnim nastavnim

programom, te velikom potrebom za neformalnim oblicima obrazovanja za mlade, Radna grupa je za oblast obrazovanja definisala sljedeće

Strateške pravce za oblast obrazovanja:

1. Planirati razvoj ljudskih resursa i kvalifikovati kadar u skladu sa zahtjevima tržišta, pri čemu treba raditi svake 2 ili 4 godine ispitivanje tržišta rada i u skladu s tim korigovati obrazovnju i upisnu politiku.
2. Poboljšanje tehničkih uslova rada i praktičnu nastavu na svim nivoima obrazovanja, pri čemu treba ostvariti kvalitetniju saradnju sa biznis sektorom i organizacijama civilnog društva, npr. sklapati ugovore između obrazovnih institucija (univerziteta i srednjih škola) za pohađanje i provođenje praktične nastave u NVO-ima koji se bave aktivnostima za koje se ti mladi ljudi obrazuju.
3. Razvijati kod mladih kompetencije za 21. vijek jačanjem oblasti neformalnog obrazovanja i cjeloživotnog učenja kod mladih
4. Pojačati projekte profesionalne orijentacije u osnovnim školama i općim gimnazijama kao obavezan dio nastavnog plana i programa.

U cilju poboljšanja uslova obrazovanja mladih na području TK, Savjet za nevladin sektor i pitanja mladih predlaže da relevantne institucije u polju obrazovanja stave akcenat na promociju i podsticanje obrazovne politike kojom se podstiče participacija mladih, te da nastoje uskladiti pedagoške i univerzitetske standarde sa evropskim standardima i trendovima, usmjeravajući se pri tome na kvalitet a ne na kvantitet obrazovanja.

U skladu sa Strategijom razvoja TK 2008-2013, potrebno je raditi na zastupanju naučnih saznanja i razvijanje kompetencija za 21. vijek, uspostaviti bolju koordinaciju univerzitetske politike i tržišta rada, te bolju koordinaciju univerzitetske politike i politike izvršne vlasti u TK,

Plan aktivnosti za oblast obrazovanja za period 2010-2013

Strateški cilj	Aktivnost/Mjera/Projekat	Nosioci projekta	Izvori finansiranja
1. Jačati veze između škole i lokalnog tržišta rada i planirati program i obuku u skladu sa potrebama tržišta rada	1.1. Ispitivanje potreba tržišta rada kako bi se uskladila upisna politika sa potrebama tržišta rada	Vlada TK Univerzitet u Tuzli Privredna komora TK	Vlada TK, općine sa područja TK, Privredni subjekti, NVO

	1.2. Formirati Savjetodavna vijeća u srednjim školama u saradnji sa predstavnicima lokalnog tržišta rada radi obrazovanja određenih profila zanimanja, te planiranja sadržaja školskih programa i praktične nastave.	Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta TK Vlada TK Skupština TK	
2.Motivirati mlade za upis u srednje škole i fakultete za koje postoji veća potreba na tržištu rada	2.1.Kreditirati studenata i učenika, s posebnim osvrtom na deficitarne studije	Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta TK	
	2.2.Razviti programe prekvalifikacije mladih kadrova.	Srednje škole u saradnji sa Pedagoškim zavodom	
	2.3. Posvetiti posebnu pažnju profesionalnoj orijentaciji učenika u osnovnim i srednjim školama kao obavezn vid praktičnog usmjeravanja učenika	Srednje škole u saradnji sa Pedagoškim zavodom i NVO-i	
3.Poboljšati praktičnu nastavu u školama i na Univerzitetu	3.1.Razvijati programe studentske prakse i profesionalne orijentacije u saradnji sa preduzećima, ustanovama i institucijama koji trebaju kvalifikovan kadar.	Univerzitet u Tuzli, Fakulteti i Srednje škole	
	3.2. Obavljati prekvalifikaciju kadrova koji su već osposobljeni za srodna zanimanja.	Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta TK, Pedagoški zavod, Srednje škole, NVO-i	
	3.2. Osvremeniti i opemiti srednje škole savremenim mašinama za 3-godišnja zanimanja	Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta TK, Vlada TK, NVO, Međunarodne organizacije	
4.Otvoriti mogućnosti za neformalnu edukaciju mladih iz oblasti koje nisu pokrivene formalnim obrazovanjem	4.1. Napraviti registar ustanova koje se bave neformalnim obrazovanjem.	Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta TK, NVO-i	
	4.2.Uspostaviti kriterije certificiranja organizacija i edukatora, vodeći računa o stručnosti i oblastima koje su deficitarne u formalnom obrazovanju, a neophodne su za	Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta TK,	

	razvoj mladih i razvijanje kompetencija za 21. Vijek.	Pedagoški zavod	
	4.3.Organizirati neformalnu edukaciju mladih koji nisu zastupljeni u formalnom obrazovanju: građansko obrazovanje, omladinsko organiziranje, volonterski rad, omladinsko poduzetništvo, projekt menadžment, prevencije zdravlja, ekološke edukacije, ljudskih prava, itd.	NVO-i u saradnji sa Pedagoškim zavodom	
	4.4.Kreirati programe edukacije i praktičnog usavršavanja mladih i omogućiti certificiranje obuke i edukatora mladih.	NVO-i u saradnji sa Pedagoškim zavodom	
	4.5.Promovirati i podržati vršnjačku edukaciju (peer leadership) u oblasti nasilja i bolesti ovisnosti.	Škole, NVO-i	

3.2. Zapošljavanje mladih

Uvod

Zapošljavanje je prioritetni zadatak u stvaranju boljeg ambijenta za život mladih, s obzirom da nezaposlenost kao gorući problem sa kojim se suočavaju mladi ljudi generira i mnoštvo drugih problema. Neophodna je potpuna integracija mladih ljudi na tržište rada, što znači konkretnim mjerama državnih institucija uticati na stvaranje pretpostavki za zapošljavanje mladih. Strategija razvoja TK i Strategija zapošljavanja TK kao dva ključna dokumenta iz ove oblasti predviđaju niz mjera kojima će se stvarati ambijent za brže i kvalitetnije zapošljavanje mladih. Stoga je neophodno pristupiti implementaciji svih predviđenih mjera, te zapošljavanje mladih tretirati kao kompleksan problem koji može biti riješen samo ako se sagledava u kontekstu i nekih drugih problema mladih ljudi. Tako npr., bez kreiranja kvalitetne upisne politike u obrazovnim institucijama koja će biti zasnovana na potrebama tržišta rada, ne možemo pristupiti ni kvalitetnom rješavanju ovog problema. Neophodno je da se, prilikom implementacije ova dva strateška dokumenta, skrene pažnja svim resornim ministarstvima u Vladi Tuzlanskog kantona da definiraju konkretne aktivnosti i projekte po pitanju zapošljavanja mladih, što je osnovna pretpostavka za stvaranje poticajnog okruženja za razvoj civilnog društva i ostanak mladih. Veoma je važno stvoriti okruženje koje će zadržati mlade u BiH, omogućiti im „normalan“ život, jer u suprotnom mladi, naročito obrazovan kadar, će pronaći kvalitetniji način življenja u drugim zemljama širom svijeta.

Analiza stanja u oblasti zapošljavanja

Uz pomoć Zavoda za zapošljavanje FBiH i Agencije za rad i zapošljavanje BiH je do sada realizirano nekoliko projekata podsticanja zapošljavanja mladih sa VSS u javnim institucijama i preduzećima

na području Tuzlanskog kantona.¹⁰ Međutim, mnogo je veći broj nezaposlenih mladih sa nekim drugim stepenom stručne spreme, te je neophodno stvarati pretpostavke za zapošljavanje i ostalih kategorija mladih ljudi.

Tabela 1. Broj zaposlenih mladih ljudi prema intervalima starosti i sektorima u XII/08 u FBiH¹¹

Sektor	2008	do 19	20-24	25-29	30-35
1. Poljoprivreda, lov, šumarstvo	956	2	20	48	113
2. Rudarstvo	7.990	1	126	388	771
3. Prerađivačka industrija	18.669	45	1.526	2.436	2.573
4. Snabdjevanje električnom energijom	2.678		38	123	189
5. Građevinarstvo	5.235		610	922	959
6. Trgovina	9.985	6	753	1.566	2.119
7. Ugostiteljstvo	942		64	83	79
8. Prijevoz, skladištenje i veze	5.223	1	155	361	711
9. Finansijsko posredništvo	1.007		30	99	139
10. Poslovanje nekretninama	1.765	96	183	218	259
11. Budžetski korisnici	18.543	3	261	1.512	2.995
12. Privatno i neraspoređeno	0				
UKUPNO:	72.293*				

Ovim israživanjem nisu obuhvaćeni zaposleni u odbrani, kao ni zaposleni u obrtu i slobodnim profesijama, pri čemu nemamo podatke o zaposlenim u civilnom društvu, međunarodnim organizacijama, te mladim radnicima u inostranstvu posebno u Iraku i Afganistanu.

Mlade osobe bilježe visok nivo nezaposlenosti i pretežno se zapošljavaju na poslovima kratkog trajanja – zapošljavanje na određeno vrijeme. Značajan broj mladih ljudi, u nedostatku zaposlenja, u kratkom roku prelaze u kategoriju dugoročno nezaposlenih osoba. Ovaj problem će biti značajno ublažen onda kada poslodavci budu shvatili da je u njihovom interesu zapošljavanje mladih osoba s inovativnim znanjima koje prepoznaje suvremeno tržište. Stoga je neophodno i u narednom periodu nastaviti sa projektima podsticaja pri zapošljavanju mladih u privrednim subjektima, s tim

¹⁰ Vidi više: Strategija zapošljavanja TK, str. 91.

¹¹ Izvor podataka – Federalni zavod za statistiku

što ovi projekti trebaju biti otvoreni i za kategorije mladih ljudi koji nemaju VSS. Iz naredne tabele se vidi da je mnogo veći broj nezaposlenih mladih sa srednjom stručnom spremom, kao i ostalih kategorija, što upućuje na zaključak da je potrebno planirati projekte zapošljavanja i ove kategorije mladih ljudi.

Tabela 2. Pregled nezaposlenosti mladih ljudi po godinama starosti i stepenu stručne spreme na dan 31.12.2008. godine za područje Tuzlanskog kantona¹²

Godine starosti	Ukupno:	STEPEN STRUČNE SPREME							
	žena:	VSS	VŠS	SSS	NSS	VKV	KV	PK	NK
od 15 do 18 godina	2.472			312	7		1.578	6	569
	1.192			167	4		611	4	406
od 19 do 20 godina	6.220			3.088	15	1	2.514	4	598
	2.959			1.660	5		906	2	386
od 21 do 24 godina	10.769	365	97	4.219	7		4.521	26	1.534
	6.073	206	75	2.564	2		2.215	20	991
od 25 do 27 godina	7.712	726	124	2.125	2	1	3.001	33	1.700
	4.706	502	91	1.413	2		1.581	27	1.090
od 28 do 30 godina	7.238	404	91	1.529	2	3	2.458	66	2.685
	4.359	248	75	986	1	1	1.218	36	1.794
od 31 do 35 godina	12.186	205	55	2.181		1	3.533	137	6.074
	7.081	113	38	1.465		1	1.718	71	3.675

Prijedlog mogućih mjera iz oblasti zapošljavanja mladih

Lokalne i kantonalne vlasti treba da razvijaju politike i programe u dogovoru s mladima, lokalnim poslodavcima, sindikatima, obrazovnim vlastima, tijelima zaduženim za obuku i zapošljavanje i omladinskim organizacijama kako bi se otklonili uzroci nezaposlenosti mladih i povećale mogućnosti zapošljavanja za mlade.

¹² Izvor podataka – Zavod za zapošljavanje Tuzlanskog kantona

Potrebno je podržati osnivanje firmi, preduzeća i zadruga od strane mladih ili grupa mladih ljudi tako što će da obezbijede novčana sredstva i druge oblike podrške, kao što su prostorije, oprema, obuka i profesionalni savjeti.

Savremena društva podstiču eksperimentisanje mladih sa društvenom privredom, inicijativama samopomoći u lokalnoj zajednici ili omladinskim i učeničkim zadrugama.

Potrebno je uvesti zakonske odredbe u Zakonu o posredovanju pri zapošljavanju i socijalnoj sigurnosti nezaposelnih lica u FBiH, kojom bi se obavezali poslodavci da dostavljaju redovne izvještaje o potrebama za radnom snagom i kvalifikacijama Zavodu za zapošljavanje.

Strateški pravci:

1. Institucionalna i sistematska podrška zapošljavanju mladih i razvoju omladinskog poduzetništva.

Strateški ciljevi:

1. Podsticati zapošljavanje mladih kadrova u privrednim subjektima, pri čemu treba osmisliti dugoročnije poticaje za poslodavce, a ne samo plaćene doprinose na 1 godinu.
2. Omogućiti mladima sticanje radnog iskustva, pri čemu treba planirati sredstva za polaganje pripravnčkog staža i polaganje stručnih ispita.
3. Donošenje zakona o volonterizmu na nivou TK, čime bi se volontiranje uzimalo kao radno iskustvo.

2. Jačanje poduzetničke klime kod mladih

Strateški ciljevi:

1. Uvesti poduzetničke edukacije u formalni obrazovni sistem i otvoriti mogućnosti sticanja neformalne poduzetničke edukacije
2. Smanjenje birokratskih procedura za mlade pri pokretanju vlastitog biznisa

Plan aktivnosti za oblast zapošljavanja za period 2010-2013

Strateški cilj	Aktivnosti/Mjere/Projekti	Nosioci projekta	Izvori finansiranja
1. Podsticati zapošljavanje mladih kadrova u privrednim i drugim poslovnim subjektima	1.1. Nastaviti realizirati projekte podsticanja zapošljavanja mladih osoba sa VSS i uvesti kriterij zapošljavanja svih kategorija mladih, a ne samo mladih sa VSS	Ministarstvo za rad i socijalnu politiku TK, Zavod za zapošljavanje TK, Služba za zapošljavanje FBiH, Agencija za rad i zapošljavanje BiH	Vlada TK, općine sa područja TK, Privredni subjekti, NVO

	1.2.Subvencionirati zapošljavanje mladih u privrednim subjektima kroz poseban Fond kako bi stimulirao privredni sektor za realizaciju pripravničkog staža svih mladih koji su stekli takav uslov	Ministarstvo za rad i socijalnu politiku	
	1.3.Zapošljavanje svih mladih ljudi sa VSS u oblasti prosvjete na principu volonterskog rada, pri čemu je neophodno donošenje Zakona o volonterizmu, jer postojeći Zakon o radu uopćeno uređuje ovu oblast, tj. uglavnom na štetu osoba koje volontiraju.	Ministarstvo za rad i socijalnu politiku, Služba za zapošljavanje TK, Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta TK	
2.Unaprijediti mogućnosti za edukaciju iz oblasti poduzetništva kroz formalni obrazovni sistem i neformalne edukacije	3.1. Uvesti predmet poduzetništvo, kao obavezni predmeta u srednjim školama, kako bi se omogućio razvoj poduzetničkog duha te pokretanje malog biznisa i samozapošljavanja nakon srednjeg obrazovanja.	Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta Vlade TK	
	3.2.Promovirati programe društvenog angažmana mladih kroz volonterski rad, radi sticanja vještina, znanja i kompetencija za 21. Vijek.		
3.Smanjenje birokratskih procedura za mlade pri pokretanju vlastitog biznisa	4.1.Stimulirati omladinsko poduzetništvo, putem grantova (bespovratnih sredstava), kredita sa povoljnim kamatama i sl.	Ministarstvo za obnovu, razvoj i povratak Vlade TK	
	4.2.Uvesti dugoročnije subvencije, bar na 3. godine, kao i poreske olakšice mladima koji pokreću vlastiti posao, kao i poduzećima koja zapošljavaju mlade ljude (posebno za mlade s poteškoćama u razvoju).		
	4.3.Smanjiti troškova registracije poduzeća za 50% za mlade poduzetnike do 35 godina starosti		

3.3. Poduzetništvo mladih

Uvod

Mala i srednja preduzeća su u proteklom periodu predstavljala osnovni izvor rasta zaposlenosti u EU. Rezultat toga je polovina od ukupno realizovanih investicija upravo u preduzećima EU, koja stvaraju 60% GDP-a. Oko 50% investicija predstavljaju upravo investicije u mala i srednja preduzeća, koja su kao oblik poduzetništva veoma interesatna za mlade. Mala i srednja preduzeća, se u proteklom desetljeću, smatraju glavnim generatorom zapošljavanja. Iz tog razloga, potrebno je potencirati trend razvoja poduzetništva na TK.

Analiza dosadašnjeg stanja u poduzetništvu

Istraživanje koje je sproveo EDC-a (engl. Entrepreneurship Development Centre) Centar za razvoj poduzetništva o položaju mladih u Tuzli pokazalo je da:

- ✓ Svega 1% do 2% mladih u dobi od 15 do 29 godina je učestvovalo u nekom od vladinih programa za zapošljavanje, kako u Tuzli tako i cijeloj BiH,
- ✓ Dvije od tri mlade osobe bi voljele pokrenuti vlastiti biznis, ali svega 6% njih imaju osnovne predušlove za to,
- ✓ 10% ispitanika je pokušalo pokrenuti vlastiti biznis,
- ✓ Samo 3% mladih je pohađalo trening iz poduzetništva,
- ✓ Četiri od pet mladih osoba u Tuzli smatraju da bi im određen poslovni trening bio potreban.

U prilog neophodnosti aktualiziranja problematike mladih i poduzetništva, govori i podatak koji se navodi u studiji „GEM (Global Enterpreunership Monitor) u BiH“ 2008. godina, da bi 66% ispitanika željelo pokrenuti vlastiti biznis. U pomenutoj studiji sljedeći segmenti su navedeni kao nedovoljno stimulativni za poduzetništvo:

- Politike vlada – propisi,
- Vladini programi,
- Obrazovanje i obuka – osnovno i srednjoškolsko,
- Politike vlada - podrške,
- Finansije,
- Obrazovanje i obuka – profesionalno obrazovanje, visokoškolsko obrazovanje,
- Obrazovanje i obuka – postojanje dovoljno jakih privatnih i /ili javnih centara i agencija koje obezbjeđuju adekvatnu obuku o poduzetništvu,
- Obrazovanje i obuka – potreba za vanjskom podrškom prilikom planiranja započinjanja biznisa.

Problemi i potrebe mladih u oblasti poduzetništva

Na osnovu dosadašnjeg iskustva Centra za razvoj poduzetništva mladih konstatovani su problemi za funkcionisanje malih i srednjih biznisa, koji bi se ukratko mogli sažeti u sljedećem:

- Nedostatak raspoloživih novčanih sredstava (populacija mladih nema sopstvena sredstva, a ujedno slabe su im šansne za pribavljanje neophodnih novčanih sredstava iz alternativnih izvora).

- Slaba podrška okruženja (vlast na svim nivoima osigurava malo ili nimalo podrške za razvoj malih i srednjih biznisa. Cjelokupno okruženje je nepoduzetničko; primjera radi, svi teže da postanu uposlenici ustanova koje svoje finansiranje realizuju putem javnih prihoda. Doprinos ovome, zasigurno je i slabo razvijen pozitivan odnos naspram poduzetničkih poduhvata.).
- Mentalit ljudi ovih prostora (vaspitanje djece od rođenja, preko osnovnog i srednjeg obrazovanja, pa čak i na fakultetima, da u životu treba naći siguran posao, koji najčešće podrazumijeva zaposlenje u ministarstvima, fabrikama, pošti i sl. Takav stav nimalo ne doprinosi poduzetničkom duhu, jer ne promoviraju poduzetničke ideje. Privatni biznis nosi veći rizik, ali veći rizik donosi i veći prinos.).
- Usladenost profesionalnog opredjeljenja sa privatnim biznisom (Teško je uspjeti u privatnom biznisu koji nije podudaran sa našim profesionalnim opredjeljenjem. Primjera radi, ako se bavimo prosvjetnim radom i pokušavamo da vodimo restoran, neće uroditi dobrim rezultatima. U principu, rasipanje energije na više aktivnosti, doprinosi tome da se ne postiže potpun uspjeh ni na jednoj strani. Treba se baviti svojim opredjeljenjem i nastojati da se u njemu postignu što bolji rezultati – biti vodoinstalater, ali biti najbolji u svom poslu.).
- U privatnom biznisu moraš lično raditi (osnov razvoja malog biznisa jeste, da i sam učestvuješ i njemu – frizerska radnja ne može dobro raditi ako i sama vlasnica ne radi u frizerskom salonu.).
- Pravna regulativa za registraciju malih preduzeća (i dalje je komplikovana, a dokumentacija za registraciju je skupa.).
- Populacija mladih nema pristup kreditnim sredstvima komercijalnih banaka (mikrokreditne organizacije nude kreditne linije, uz vrlo visoke godišnje kamatne stope oko 30%. Pozitivna nastojanja određenih ministarstava je da daju sredstva uz odgodu plaćanja i kamatnu stopu od 3%).
- Nedovoljna povezanost mladih ljudi – slaba koordinacija (nema nastojanja ka razvijanju zajedničkih poduzetničkih ideja, kao ni učesća u njihovoj realizaciji).
- Mladi se nedovoljno informišu (ne čitaju – ne prate oglase, te se ne uspijevaju blagovremeno ili upošte nikako javiti na oglase za raspodjelu povoljno ponuđenih novčanih sredstava.).
- Prilikom registracije malih i srednjih preduzeća uključene su različite ustanove, zavodi, direkcije, sudovi, opštine (veliki broj različitih institucija komplikuje i uveliko produžuje vrijeme potrebno za proces registracije.).
- Visina poreskih opterećenja za novootpočete biznise (nema poreskih olakšica za novoosnovana ili mlada preduzeća).

Moguće mjere poboljšanja razvoja poduzetništva kod mladih

Program aktivnosti u cilju rješavanja navedenih problema razvoja poduzetništva kod mladih ogledao bi se u sljedećim

Strateškim pravcima i ciljevima:

1. Stvaranje poticajnog okruženja za razvoj omladinskog poduzetništva

- a. Omogućiti mladima lakši pristup novčanim sredstvima za pokretanje vlastitog biznisa
  - b. Poboljšati sistem pružanja usluga za mlade poduzetnike koji osnivaju nova i ojačavaju rastuća preduzeća
2. Pružiti sveobuhvatnu podršku mladima po pitanju samozapošljavanja i traženja posla
- a. Promovirati aktivan pristup kod mladih sa idejama o traženju novih mogućnosti za dobar i uspješan posao (omladinske organizacije, agencije).
  - b. Poboljšati sistem protoka informacija i povezanosti mladih po pitanju traženja posla
3. Promocija omladinskog poduzetništva i jačanje poduzetničke klime kod mladih
- a. Osposobljavanje mladih za pokretanje vlastitog biznisa
  - b. Promovisanje razvoja vlastitog biznisa u skladu sa profesionalnim opredjeljenjem

Realizacija navedenih problema, te potenciranje i posvećivanje pažnje nedovoljno stimuliranim segmentima, mogla bi bar djelimično poboljšati funkcionisanje poduzetništva, čime bi ga učinila atraktivnom opcijom prilikom realizacije jednog važnog životnog pitanja mladih ljudi – pitanja zaposlenja.

Plan aktivnosti za oblast poduzetništva za period 2010-2013

Strateški cilj	Aktivnosti/Mjere/Projekti	Nosioci projekta	Izvori finansiranja
1.Omogućiti mladima lakši pristup novčanim sredstvima za pokretanje vlastitog biznisa kroz formiranje Fonda za samozapošljavanje	1.1.Osigurati djelimična nepovratna novčana sredstva za stimuliranje omladinskog poduzetništva i pokretanje malih i srednjih preduzeća od strane mladih osoba	Ministarstvo za obnovu, razvoj i povratak Ured premijera	Vlada TK, općine sa područja TK, Privredni subjekti, NVO
2.Poboljšati sistem pružanja usluga za mlade poduzetnike koji osnivaju preduzeća	2.1. Formirati jedinstveni ured za registraciju privrednih subjekata 2.2. Skratiti i pojednostaviti postupak registracije i otvaranja preduzeća za mlade, kroz izmjenu procedura a raditi i na izmjeni propisa.	Vlada TK, Opštine TK	

	2.3. Uvesti poreske olakšice za nova preduzeća koja osnivaju mladih i rastuća preduzeća koja vode mlade osobe	Ministarstvo finansija, Ministarstvo za obnovu, razvoj i povratak	
3.Promovirati poljoprivredne djelatnosti kod mladih	3.1.Oživljavanje malog biznisa kod mladih u ruralnim sredinama iz oblasti poljoprivredne proizvodnje i proizvodnji proizvoda kućne radinosti.	Ministarstvo za obnovu, razvoj i povratak, Ministarstvo poljoprivrede	
4.Poboljšati sistem protoka informacija i povezanosti mladih po pitanju traženja posla i pokretanja biznisa	4.1.Formirati jedinstvenu bazu podataka o poslovnim idejama na TK i fazama u kojima se nalaze.	Privredne komore, poduzetničke komore, Zavod za zapošljavanje TK	
	4.2.Racionaliziranje postojećih centara savjetovanja i podrške mladima prilikom osnivanja preduzeća	Centri za poduzetništvo, Business start-up centar	
5.Osposobljavanje mladih za pokretanje vlastitog biznisa	3.1.Pomoći mladima da ojačaju vještine traženja posla i mogućnosti za dobar i uspješan posao	Ministarstvo za obnovu, razvoj i poduzetništvo TK	
	5.1.Edukacije iz oblasti poduzetništva	NVO-i, Centri za poduzetništvo	
	5.2.Uvođenje poduzetničke edukacije u formalni sistem obrazovanja	Ministarstvo za obnovu, razvoj i poduzetništvo TK	

Prilikom izrade ovog dijela korištene su: studija Centra za razvoj poduzetništva Tuzla „Global Entrepreneurship Monitor “ GEM BiH čiji je voditelj dr. sc. Bahrija Umihanić, Strategija zapošljavanja Tuzlanskog kantona 2009.-2013., Strategija razvoja Tuzlanskog kantona 2008.-2013., te obavljene usmene konsultacije sa gosp. Sanjom Hajdukov, projektnim koordinatorom Business Start – up Centra Univerziteta u Tuzli.

3.4. Zdravlje, zdravstvena i socijalna zaštita mladih

Uvod

Oblast zdravlja i zdravstvene zaštite, te socijalne zaštite su u Strategiji razvoja Tuzlanskog kantona obrađeni u odjeljku koji se odnosi na oblast socijalnog razvoja. Pri tome je određeno nekoliko sektorskih ciljeva koji će ojačati zdravstveni sektor u kantonu:

- Povećati obuhvat i dostupnost zdravstvene zaštite za sve
- Unaprijediti kvalitet i efikasnost zdravstvene zaštite stanovništva na cijelom području Tuzlanskog kantona
- Održiv zdravstveni sistem
- Jačanje preventivne zdravstvene zaštite
- Tuzlanski kanton prepoznatljiv zdravstveni centar u regionu
- Razvoj partnerstva između Vladinog i nevladinog sektora u pružanju nezdravstvenih usluga i servisa koji su u sklopu javno-zdravstvenih politika

Takođe su dati sektorski ciljevi iz oblasti jačanja socijalne zaštite u TK:

- Promicanje socijalne zaštite u socijalnu uključenost
- Razvoj socijalnih usluga orijentiranih ka korisniku/klijentu
- Razvoj institucionalnih i vaninstitucionalnih oblika socijalne zaštite
- Akreditovanje NVO-a za pružanje usluga i servisa iz domena socijalne zaštite i prenošenje javnih ovlaštenja na iste na općinskom i kantonalnom nivou.
- Održiv razvoj socijalne zaštite

Radna grupa za socijalni razvoj je u okviru Analize stanja dala opštu ocjenu stanja u oblasti socijalnog razvoja:

- Na području TK prisutan je značajan broj stanovnika u stanju socijalnih potreba, a sistem socijalne i dječje zaštite ne uživa dovoljnu finansijsku podršku u odnosu na potrebe,
- Isplate novčanih naknada za osnovna prava nisu dovoljna garancija za stabilizaciju sistema socijalne sigurnosti građana bez uvođenja drugih prava, posebno u zaštite porodice sa djecom,
- Nije urađena analiza potreba građana- socijalna karta Tuzlanskog kantona, a institucije socijalne zaštite nemaju uvjete da odgovore naraslim potrebama građana,
- Općine, kao osnivači centara za socijalni rad, nedovoljno i različito financiraju centre, dok još uvijek nije formiran Kantonalni zavoda za socijalnu zaštitu TK (zaključak Skupštine TK),
- Zakonom omogućeno mješoviti sistem socijalne zaštite ne funkcioniše zbog nedefiniranog načina financiranja na nivou općina i tumačenja uloge NVO i privatnog sektora, iako partnerstvo sa nevladinim sektorom predstavlja mogućnost pružanja kvalitetnijih usluga,
- Zbog niskog budžeta nema dovoljno sredstava da se realiziraju prava porodica sa djecom po osnovu Zakona o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodica sa djecom TK,
- Na nivou kantona urađeni su Programi prevencije ovisnosti i maloljetničke delinkvencije i analiza stanja u oblasti socijalne zaštite za 2007. godinu, dok značajni resursi za razvoj socijalne zaštite na koji se može računati kao snagu Kantona su: a) razvijen nevladin sektor u TK, b) na Univerzitetu u Tuzli školske 2007/2008 prva generacija socijalnih radnika završava studij (oko 70 studenata) i c) do kraja 2008. godine 12 studenata iz TK će završiti

međunarodni postdiplomski studij iz područja socijalnog rada (menadžment u socijalnom radu i supervizija u socijalnom radu) a do kraja 2011 će neki završiti i doktorske studije.

Međutim, Analiza stanja u okviru Nacrta Strategije razvoja TK, nije dala jasniju sliku stanja zdravstvenog sektora u TK, pogotovo nemamo analize vezane za stanje zdravlja mladih u TK, tako da se Savjet za NVO i mlade TK služio raznim izvorima kako bi dali osnovnu sliku stanja i potreba mladih u oblasti zdravlja:

- «Zdravlje za sve u 21. stoljeću» Svjetske zdravstvene organizacije, koju su članice EU prihvatile kao dio Evropske politike,
- Nacrt Programa prevencije ovisnosti TK iz maja 2008. godine
- Istraživanje položaja mladih u Općini Tuzla, septembar 2008. godine
- Istraživanje položaja mladih u Općini Kalesija iz 2008. godine
- Nacrt Zakona o mladima FBiH, jun 2009. Godine
- Porodični zakon FBiH
- Politika za zdravlje mladih FBiH
- Stratega mladi i zdravlje FBiH

Analiza stanja u oblasti zdravlja, zdravstvene i socijalne zaštite

Očuvanje zdravlja mladih nastanjenih na Tuzlanskom kantonu je od velikog značaja za razvoj kantona i pojedinačnih općina. Potrebno je raditi na iznalaženju mehanizma koji će mobilizirati zdravstveni sektor i druge sektore koji se bave mladima u TK da bi osigurali uslove koji će omogućiti mladima da preuzmu obaveze i ostvare prava koja će im u vrlo skorom vremenu garantirati i Zakon o mladima FBiH.

Rad s mladima i omladinske aktivnosti trebaju biti predviđene u svim oblastima života i razvoja TK, pa tako i oblasti zdravlja i zdravstvene zaštite. Mladi imaju obavezu da rade na jačanju svojih sposobnosti i vještina, da doprinese izgradnji zajednice i kantona, a posebno da preuzmu obavezu očuvanja vlastitog zdravlja i zdrave životne sredine.

Međutim, svi relevantni akteri u TK trebaju dati podršku mladima da unaprijede lični razvoj, postanu odgovorni za sebe kako bi doprinijeli održavanju i stvaranju pozitivnih životnih uslova u TK, te da ih zaštite od opasnosti karakterističnih za njihovu dob, a kojima mogu biti izloženi.

U okviru aktivnosti i programa koje se odnose na oblasti socijalne i zdravstvene zaštite, treba posebnu pažnju posvetiti oblasti savjetovanja mladih, boravka u prirodi, programima kreiranim za specifične i osjetljive grupe mladih, te razne modele kreativnog i planiranog provođenja slobodnog vremena mladih u cilju prevencije zdravlja.

Zdravstvene usluge mladima na području TK pružaju se u JZU Dom zdravlja (DZ), čiji su osnivači Općine. Domovi zdravlja imaju u svom sastavu područne ambulante po mjesnim zajednicama, pri čemu Domovi zdravlja osiguravaju usluge primarne i specijalističko-konsultativne zdravstvene zaštite., pri čemu je restrukturiran dispanzerski metod rada u model porodične medicine kojim su obuhvaćeni i mladi.

Uopšteno govoreći za područje TK, ostvarivanje zdravstvene zaštite se provodi kroz odjele opće medicine, zdravstvene zaštite žena, školske medicine, pneumofiziološku zaštitu, internističku zaštitu, zubozdravstvenu djelatnost, higijenskoepidemiološku službu, hitnu medicinsku pomoć, laboratorijsku, radiološku i ultrazvučnu dijagnostiku, a u sklopu velikog broja Domova zdravlja djeluju i specijalističke ordinacije za očne bolesti, psiholog, neuropsihijatar i fizijatar. Službe hitne pomoći rade kontinuirano 24 sata.

Zdravstveno stanje mladih na području TK je ugroženo zbog različitih uticaja, počev od opšteg stanja u državi, tranzicijskih promjena, postrantih posljedica, te standarda koji su opšte prihvaćeni udruštvu kao modeli i uzori savremenog življenja.

Problemi i potrebe mladih u oblasti zdravlja, zdravstvene i socijalne zaštite

Period adolescencija kod mladih ima svoje razvojne, psihološke i psihopatološke posebnosti, s obzirom da mladi prolaze kroz različite teškoće, depresivna stanja, poremećaje u ponašanju, od čega su najopasnije uzimanje psihoaktivnih supstanci, nasilničko i delikventno ponašanje, te poremećaji ishrane.

Savremeni način življenja mladih je doveo do povećanja rizika u vezi sa reproduktivnim zdravljem jer mladi već u nižoj starosnoj dobi postaju seksualno aktivni, javljaju se češće maloljetničke trudnoće i prekidi trudnoća, te posebno opasne seksualno prenosive bolesti, poput HIV infekcije.

Iz istraživanja položaja mladih u Općini Tuzla saznajemo da velika većina mladih (čak 87%) ocjenjuje svoje zdravlje dobro ili vrlo dobro, međutim čak 30% ispitanih konzumira cigarete, dok 70% mladih muškaraca konzumira alkohol, a mlade žene to čine u procentu od 50%.

Svakodnevica mladih je povezana sa toksikomanijom. Pojedinačna istraživanja i indirektni pokazatelji govore da se posljednjih dvadeset godina, a posebno nakon proteklog rata bilježi značajno povećanje broja osoba koje eksperimentiraju ili su ovisnici o alkoholu ili drugim psihoaktivnim supstancama. Posebno zastrašuje činjenica da sve veći broj djece u dobi do 14 godina već ima kontakt sa psihoaktivnim supstancama. Inicijalne supstance kroštenja su alkohol, duhan, marihuana, sedativi i amfetamini.

Pored toga, mladi su sve manje fizički aktivni, tako da je istraživanje pokazalo da npr. 11% mladih u Tuzli ima povećanu tjelesnu težinu od normalne, a čak 32% djevojaka i 14% mladih muškaraca se uopšte ne bavi nikakvim rekreativnim aktivnostima. Tek svaka treća osoba u Tuzli između 15 i 29 godina je izvršila sistematski pregled u posljednjih 12 mjeseci

Pored toga imamo čitav niz pojava koje doprinose pogoršanju zdravlja mladih npr. zapostavljanje i zanemarivanje, povrede mladih u saobraćaju, školi, kod kuće, nepravilna ishrana i konzumiranje brze hrane bez fizičke aktivnosti.

Prilikom predlaganja mjera u cilju poboljšanja zdravlja i zdravstvene zaštite mladih, treba posebno obratiti pažnju na posebne potrebe koje imaju mladi sa invaliditetima, te mladi bez roditeljskog staranja, siromašni, oni koji ne pohađaju redovno školu, pripadnici nacionalnih i vjerskih manjina, izbjeglih i raseljenih lica.

Opšta situacija u kojoj mladi odrastaju na području TK, često negativno utiče na opšte stanje zdravlja mladih, ali i cijele populacije, npr. loš kvalitet pitke vode, loši higijenski uslovi u obrazovnim institucijama, zagađena životna sredina i neprilagođeni sistemi prevencije zdravlja.

Moguće mjere poboljšanja zdravlja, zdravstvene i socijalne zaštite mladih TK

U cilju očuvanja zdravlja mladih na području TK, posebno smanjivanja pojave bolesti ovisnosti i hroničnih bolesti, te poremećaja u oblasti reproduktivnog zdravlja i poremećaja ishrane kod mladih, mentalnog zdravlja, te diskriminacije mladih koji imaju ugroženo zdravlje, Savjet za nevladin sektor i pitanja mladih predlaže da se stavi akcenat na sljedeće

Strateške pravce i ciljeve:

1. Prevencija zdravlja mladih i smanjenje broja mladih sa poremećajem zdravlja i ponašanja
  - 1.1. Razviti sistem podrške mladima sa poremećajima u ponašanju i problemima sa zdravljem i pružiti pomoć adolescentima u krizi
  - 1.2. Razvijati intersektoralnu saradnju između javnih i nevladinih institucija kad se tiče prevencije zdravlja mladih
  - 1.3. Akreditovanje i certificiranje nevladinih organizacija i edukatora pojedinaca iz oblasti socijalne i zdravstvene zaštite
2. Prevencija zdravlja mladih i smanjenje broja mladih sa poremećajima u ponašanju
  - 2.1. Voditi kontinuiranu i sistematsku borbu protiv svih bolesti ovisnosti
3. Unaprijediti zdravlje mladih kroz promoviranje zdravih stilova življenja
  - 3.1. Podržati projekte koje promoviraju zdrav način življenja npr. sportske i rekreativne aktivnosti i itd
  - 3.2. Osmisliti i provoditi program zaštite reproduktivnog zdravlja
4. Kontinuirana podrška osjetljivim grupama stanovništva
  - 4.1. Pružiti podršku osjetljivim grupama stanovništva
  - 4.2. Pružiti pomoć osobama sa posebnim potrebama i osobama sa invaliditetom

Savjet za nevladin sektor i pitanja mladih TK je definisao sljedeće strateške ciljeve i u tabeli dao prijedloge mjera, tj. aktivnosti za narednu godinu

Plan aktivnosti za oblast zdravlja, zdravstvene i socijalne zaštite, 2010-2013

Strateški cilj	Aktivnosti/Mjere/Projekti	Nosioci projekta	Izvori finansiranja
1.1. Razviti sistem podrške mladima sa poremećajima u ponašanju i problemima sa zdravljem i pružiti pomoć adolescentima u	1.1.1. Promovirati i osposobljavati zdravstvene ustanove sa multidisciplinarnim i stručnjačkim grupama (4 grupe na TK, u čijem sastavu će biti psiholozi, psihijatri i socijalni radnici) koje će pomoći Domovima zdravlja u TK kada je u pitanju primarna i sekundarna prevencija zdravlja mladih	Ministarstvo zdravstva, Domovi zdravlja, Centri za mentalno zdravlje	Vlada TK, općine sa područja TK, Privredni subjekti, NVO

krizi	1.1.2.Osmisliti i podržati programe savejtovanja i edukacije mladih za primarnu i sekundarnu prevenciju zdravlja i poremećaja u ponašanju: seksualnost, problemi sa psiho-aktivnim supstancama, poremećaji u mentalnom zdravlju, pravilna ishrana, traumatična iskustva, reproduktivno zdravlje, itd;	Domovi zdravlja, Centari za mentalno zdravlje, Stručnjačke grupe, NVO-i, Centri za socijalni rad, lokalne zajednice uz saglasnost Ministarstva za rad i socijalnu politiku
	1.1.3.Formirati Savjetovalište za psiho-socijalnu podršku mladima u okviru Centara za socijalni rad, koja će pružati kontinuiranu psiho-socijalnu podršku mladima kako bi se zaštitilo mentalno zdravlje mladih	Centri za socijalni grad, Ministarstvo za rad i socijalnu politiku, NVO-i
	1.1.4.Inicirati izmjene zakonske regulative po pitanju uvođenja redovnih zdravstvenih sistematskih pregleda učenika i studanata u TK	Dom zdravlja, škole, Ministarstvo zdravstva TK
	1.1.5.Formirati mrežu SOS telefona dostupnu mladima	
1.2.Razvijati intersektoralnu saradnju između javnih i nevladinih institucija kad se tiče prevencije zdravlja mladih	1.2.1.Identifikovati partnere među NVO-ima koje rade na unapređenju zdravlja mladih i napraviti bazu podataka uz obavezno akreditovanje i certificiranje nevladinih organizacija i edukatora-pojedinaca iz oblasti socijalne i zdravstvene zaštite	NVOi u saradnji sa Ministarstvom zdravstva i NVO-i
	1.2.2.Podržati stvaranje mreže partnera kada se radi na prevenciji zdravlja mladih: roditeljska udruženja, nastavnici, zdravstveni radnici, političari, donosioci odluka, mediji, vjerske organizacije.	NVO-i, Ministarstvo zdravstva TK
	1.2.3. Redovito istraživanje na polju prevencije zdravlja mladih svake 2 godine, i podatke će moći koristiti cijela zajednica.	Zavod za javno zdravstvo u saradnji sa NVO-ima, Centrima za mentalno zdravlje, Univerzitetom u Tuzli
2.1.Voditi kontinuiranu i sistematsku borbu protiv svih bolesti ovisnosti	2.1.1.Izraditi analizu uzroka poremećaja, kao i utvrditi program uklanjanja uzroka i posljedica kod mladih sa poremećajima u ponašanju	Zavod za javno zdravstvo u saradnji sa NVO-ima, Centrima za mentalno zdravlje, Univerzitetom u Tuzli
	2.1.2.Posebno se posvetiti problemu prevencije narkomanije, koristeći Program prevencije ovisnosti TK 2008	Ministarstvo zdravlja, Centar za socijalni rad, MUP, NVO-i

	2.1.3. Podržati kontinuiranu antipušačku kampanju i kampanje sprječavanja upotrebe narkotika i alkohola;	Ministarstvo zdravlja TK, Domovi zdravlja i Centri za socijalni rad, Univerzitet, MUP, NVO-i, Škole
3.1. Podržati projekte koje promoviraju zdrav način življenja npr. sportske i rekreativne aktivnosti i itd	3.1.1. Podržati realizaciju sportskih programa i projekata „Sport za sve“	Ministarstvo obrazovanja, kulture i sporta, Škole, Univerzitet, NVO-i
	3.1.2. Podržati obilježavanje značajnih međunarodnih datuma za zdravlje, posebno za mlade: Dan borbe protiv Aids-a, Dan borbe protiv pušenja i drugih toksikomanija, Dan planete zemlje, Dan zaštite okoliša	Ministarstvo zdravlja, Ministarstvo prostornog uređenja i okoliša, Domovi zdravlja i Centri za socijalni rad, Škole, Univerzitet, NVO-i
	3.1.3. Organizirati edukacije mladih o reproduktivnom zdravlju	Ministarstvo zdravlja TK, Domovi zdravlja, NVO-i
	3.1.4. Predbračna edukacija i savjetovanje mladih po pitanju sklapanja braka i zasnivanja porodice, roditeljstva itd	Ministarstvo za rad i socijalnu politiku, Centri za socijalni rad, NVO-i
4.1. Pružiti podršku osjetljivim grupama stanovništva	4.1.1. Sprovoditi aktivnosti u skladu sa već usvojenim državnim Akcionim planom za borbu protiv trgovine djecom i mladima	MUP TK, Ministarstvo za rad i socijalnu politiku, NVO-i
	4.1.2. Sprovoditi aktivnosti u skladu sa usvojenim Akcionim planom BiH za rješavanje problema Roma u oblastima zapošljavanja, stambenog zbrinjavanja i zdravstvene zaštite Vijeća ministara BiH, sa posebnim akcentom na mlade Rome	Ministarstvo za rad i socijalnu politiku, NVO-i
4.2. Pomoć osobama sa invaliditetom	4.2.1. Stimulirati zapošljavanje mladih osoba s invaliditetom kroz Program sufinansiranja od Federalnog zavoda za zapošljavanje	Zavod za zapošljavanje TK preko Federalnog zavoda za zapošljavanje u saradnji sa Ministarstvom za rad i socijalnu politiku
	4.2.2. Pomoći osobama s invaliditetom pri rješavanju stambenog pitanja, kao mjeru za dostizanje jače socijalne uključenosti.	Vlada TK

	4.2.3. Podržati programe inkluzije i uključivanja mladih osoba sa invaliditetom i osoba s teškoćama u razvoju.	Ministarstvo za rad i socijalnu politiku, NVO-i	
--	--	---	--

3.5. Stambeno zbrinjavanje mladih

Uvod

Struktura državnog uređenja Bosne i Hercegovine od vrha ka lokalnoj zajednici, ne sadrži institucije koje bi se kvalitetno i efikasno bavile pitanjima i rješavanjem problema mladih. Svi pokušaji da se ta pitanja riješe upravo se spotiču na samo naizgled banalnom pitanju – pitanju resorne nadležnosti.

Nacrt dokumenta Strategije razvoja Tuzlanskog kantona koja će biti usvojena u 2009. godini, tretirao je ovu problematiku na direktan ili indirektan način u nekoliko poglavlja. U poglavlju Demografija i tržište rada konstatovano je da je na području TK prisutna negativna stopa rasta stanovništva od -0,7%. U poglavlju 2 Strateški cilj „Razvoj ljudskih resursa i unaprjeđenje kvaliteta života“, među ključnim mjerama za realizaciju strateškog cilja je eksplicitno navedena i mjera „Izrada Strategije demografskog razvoja na TK sa mjerama za unaprjeđenje ekonomskog razvoja, poticanje majčinstva, **osiguranje stambenih uslova mladih parova**, unaprjeđenje kvaliteta života u ruralnim uslovima“. Takođe u odjeljku 4.2 Prioritetni ciljevi i mjere po prioritetnim sektorima i pododjeljku 4.2.1 „Demografija i tržište rada“, među ostalim mjerama navedena je i „Mjere stambene politike za mlade bračne parove - Potrebno je obezbjediti dodatna sredstva za subvencionisanje cijena stambenog prostora za mlade bračne parove. Rješavanje stambenog prostora za mladih je pored obezbjeđenja posla, sigurno najznačajniji faktor u strategiji poticanja demokratskog razvoja jednog područja“. Sama činjenica da se mladi u dugoročnim vizijama razvoja tretiraju kao ključan faktor razvoja, govori da se njihovom ekonomsko-socijalnom položaju treba posvetiti posebna pažnja.

Analiza stanja i problemi mladih u oblasti stambenog zbrinjavanja

Procjenjuje se da u Bosni i Hercegovini danas živi oko 835 000 mladih ljudi u dobi od 15 do 30 godina¹³. Mladi ljudi su na margini društvenog života, bez značajnog angažmana u civilnom i političkom životu, a sve veći broj mladih odrasta u sredini koja im ne može ponuditi slobodu izbora obrazovanja, rada, i socijalne sugurnosti odnosno ekonomske samostalnosti. Prema podacima iz izvještaja UN-a oko 80% mladih u BiH živi sa roditeljima i bez adekvatne pomoći vlasti mladi nisu u mogućnosti kreirati svoju budućnost. Situacija u Tuzlanskom kantonu kao najmnogoljudnijem kantonu, nije ništa povoljnija nego u drugim dijelovima BiH, tako da je perspektiva za oko 110.000 mladih takođe neizvjesna i dugoročno nedefinisana. Strategijom zapošljavanja će

¹³ Podatak uzet iz analize "Usklađenost javnih rashoda sa ciljevima iz Građanske platforme" – (autori Aldi i Trasparency international BiH), koju je CCI dostavio svim nivoima vlasti u BiH

zasigurno na poseban način biti tretirana ova populacija, i očekuje se da će povećanjem zaposlenosti mladih, biti u značajnoj mjeri poboljšani i njihov socijalni status.

Za unaprijeđenje socijalnog statusa mladih ljudi, a posebno mladih bračnih parova, izuzetno je važna inicijalna pomoć vlasti u osiguranja stambenog prostora za mlade koji može biti realizovan subvencioniranjem cijene nabavke stambenog prostora, subvencioniranjem kamate na dugoročne kredite, subvencioniranjem troškova izgradnje stambenog objekta putem ili izgradnjom namjenskih stanova za mlade bračne parove. Nastojanja vlasti da poboljšaju socijalni status mladih sufinansiranjem rješavanja stambenih potreba je u FBiH nesistematična i sporadična, a u Tuzlanskom kantonu uopšte nisu bile donošene slične javne politike za mlade. Takođe nisu poznati ni primjeri sličnih aktivnosti ni na lokalnom nivou. Preciznije, u 2008. g. je pokušano sa pilot projektom i budžetom od 50.000 KM započeti sa procesom subvencioniranja kamata za stanogradnju mladih, ali je projekat ostao nerealizovan, a sredstva preusmjerena u druge svrhe.

U 2007. godini, za ove svrhe su budžetska sredstva izdvojili samo Sarajevski i Zeničko –Dobojski kanton u iznosu od po 1, 5 mil KM za namjenske depozite, odnosno 4, 5 mil KM za kreditne linije. Iznos od 3 mil KM je obezbjeđen iz bankarskih sredstava komercijalnih banaka. U ovim kantonima krediti se odobravaju u iznosima do 50.000 KM sa kamatnim stopama 5,96 % i namijenjeni su za zaposlene mlade do 20 do 35 g. starosti. Sredstva se dodjeljuju kroz transparentan postupak i na osnovu javnog poziva i izbora baziranog na kriterijima. Procjenjuje se da se u svakom od kantona na ovaj način biti stambeno obezbjeđeno oko 100 mladih ljudi.

Dodjela sredstava u Republici Srpskoj je sistematičnija i bazirana je na dokumentima Omladinske politike iniciranog od Ministarstva za porodicu, omladinu i sport i dokumentu Strategije investiciono-razvojne banke RS. Strategija IRB RS sadrži program "Kreiranje povoljnijih uslova za stambeno zbrinjavanje posebnih grupa stanovništva". Kreditna linija Vlade RS je projicirana na 3 godine i podržana je sa 12,5 mil KM a namijenjena je za cca 100 mladih bračnih parova do 35 g starosti.

Moguće mjere poboljšanja stambenog zbrinjavanja mladih

Kao što je već navedeno, svi pokušaji uticaja na socijalni položaj mladih obezbjeđenjem povoljnih uslova za stanogradnju su pali u vodu, te je u narednom periodu unatoč krizi potrebno sa većom odlučnošću preduzeti korake neophodne za rješavanje ovog problema. U protivnom, liberalizacija viznog režima u Bosni i Hercegovini mogla bi pokrenuti ogroman broj mladih ljudi u dijasporu i osiromašiti kanton sa njezinim najvažnijim resursom – mladim ljudima.

Nadležne vlasti treba da provode stambenu politiku i politiku urbanog okruženja koja bi neposredno angažovala mlade putem savjetodavnih aranžmana, čime bi se okupili svi izabrani predstavnici, svi zainteresovani, rukovodioci udruženja i arhitekta.

Zajednički cilj svih bio bi da sastavljaju programe za skladnije okruženje koje pogoduje ličnom samoispunjenju i razvoju istinske solidarnosti između različitih generacija, kao i da razvijaju zajedničku politiku prema urbanom okruženju koja bi uzimala u obzir društvene i međukulturne realnosti stanovnika pri sastavljanju stambenih programa i programa stambene obnove.

U saradnji sa omladinskim organizacijama, udruženjima potrošača, agencijama, socijalnim radnicima, komisijama za mlade, političkim omladinskim organizacijama lokalne i kantonalne vlasti treba da pospješuju razvoj lokalnih stambeno-informativnih servisa za mlade i druge stambene lokalne programe (npr. jeftine kredite, sisteme garantovane stanarine) kako bi se mladima omogućio pristup stambenom smeštaju.

Zbog svega kantonalne vlasti trebaju preduzeti slijedeće:

- Prilikom izrade dokumenta Ciljevi i politike TK za 2010. godinu strateške ciljeve vezane za probleme mladih crpiti iz strategija razvoja i strategija zapošljavanja Tuzlanskog kantona
- U dokumenti Ciljevi i politike eksplicitno kao cilj navesti stimulisanje izgradnje stanova za mlade i mlade bračne parove i time posredno doprinijeti lakšem postizanju cilja demografskog razvoja i željene populacione Tuzlanskog kantona
- U Budžetu TK za 2010. g. obezbjediti adekvatna sredstva za **poticaj** stanogradnje u minimalnom iznosu od **50.000 KM**
- Obezbjediti povoljne bankarske kreditne linije i dijelom nepovratnih sredstava namijenjene rješavanju stambenih potreba mladih, posebno kada je riječ o stimuliranju stručnjaka i mladih osoba koje su značajne za zajednicu, pri čemu bi se prethodno morala napraviti kategorizacija mladih na sličan način kao za boračku populaciju, te izraditi uslove za dobivanje ovih sredstava.
- Inicirati i kordinirati kampanju „Stanovi za mlade“ u svih 13 opština TK

U cilju koordiniranja djelovanja kantonalnih i lokalnih vlasti na području Tuzlanskog kantona u oblasti poticaja izgradnje stanova za mlade lokalne vlasti trebaju preduzeti slijedeće:

- **Uskladiti strategije razvoja lokalnih zajednica** u oblastima koje se odnose na rješavanje problema mladih
- U urbanističkim planovima lokalnih zajednica planirati i kao vlastiti doprinos obezbjediti **besplatne lokacije** za izgradnju stanova za mlade
- Provesti kampanju u svih 13 opština **„Stanovi za mlade“**

Zbog svega gore navedenog, Savjet za NVO i pitanja mladih TK u prvom koraku predlaže uvođenje budžetske linije za stambeno zbrinjavanje mladih u Budžetu TK, čime bi Vlada Tuzlanskog kantona programirano izmijenila kvalitativno i dugoročno socijalni status jednog dijela mladih i time ih kao najvitalniju, najstručniju i najproduktivniju kategoriju stanovništva i vezala za ovaj kanton. U perspektivi, nastavak rješavanja pitanja stanogradnje mladih Vlada bi trebala riješavati u saradnji sa komercijalnim bankama kroz obezbjeđenje povoljnih namjenskih kreditnih linija.

Plan aktivnosti za oblast stambenog zbrinjavanja mladih za 2010-2013. godinu

Strateški cilj	Aktivnosti/Mjere/Projekti	Nosioci projekta	Izvori finansiranja
1.Kreirati povoljne i transparentne uslove za stambeno zbrinjavanje mladih tj. donijeti Odluku za subvencioniranje kamate za kredite za rješavanje stambenih potreba mladih	1.1.U dokumentu Ciljeve i politike TK za 2010. g. odnos prema mladim definisati strateškim ciljem Vlade, a programom rada Vlade predvidjeti donošenje neophodnih odluka i kriterija za dodjelu sredstava za 2008. godinu i razmatranje Izvještaja o utrošenim sredstvima i efektima koje je proizvela mjera	Vlada TK	Vlada TK, općine sa područja TK, Privredni subjekti, NVO
	1.2.Budžetom TK i Zakonom o izvršenju budžeta TK podržati socijane mjere Vlade TK usmjerene ka rješavanja stambenih potreba mladih	Vlada TK Ministarstvo finansija	
	1.3.Programom rada Vlade predvidjeti evaluranje kvaliteta mjere razmatranjem Izvještaja o utrošenim sredstvima i efektima koje je proizvela mjera	Vlada TK	
2.Realizovati opštinske projekte izgradnje stambenih jedinica za mlade bračne parove „Stanovi za mlade“	2.1.Obezbjedenje namjenskih besplatnih građevinskih placeva ili placeva sa smanjenim građevinskim maržama	13 opština TK	
	2.2.Obezbjedenje kreditne linije za izgradnju namjenskih stanova za mlade bračne parove	Opštine, Razvojna banka FBiH, komercijalne banke	
	2.3.Vođenje medijske kampanje	Savjet za mlade Vlade TK i Komisije za mlade u 13 OV TK	

3.6. Participacija mladih, informisanje, slobodno vrijeme, sport, kultura

Uvod

Participacija i uključenost mladih u demokratskom životu bilo koje zajednice ne svodi se samo na glasanje ili isticanje kandidature na izborima, mada su i to važni elementi, već participacija mladih podrazumevaju da mladi imaju prava, sredstva, prostor i priliku – a tamo gde je to potrebno i podršku – da učestvuju u odlukama i utiču na njih i da se uključuju u postupke i aktivnosti kako bi doprinosili izgradnji boljeg društva i bolje pozicije mladih od lokalnog, kantonalnog pa do državnog nivoa.

Prilagodljivost, mobilnost i društvena pokretljivost mladih su presudni faktori društvenog razvoja. Zbog toga je važno mlade što prije i u što većem obimu uključiti u društveni život, kako bi se ostvario njihov potencijal, budući ali i sadašnji.

Savremena društva na mlade gledaju kao na generaciju koja će donijeti promjene nužne za prilagođavanje sve dinamičnijem svijetu. Za razliku od mladih, stare generacije još uvijek vjerno čuvaju sve ono što su nekada gradili sa velikom strašću, zbog čega sporo i nerado prihvataju sve što je novo, drugačije i moderno. Tranzicijskim promjenama stariji se moraju bolno prilagođavati, dok one mladima odgovaraju, jer nude promjene, ideje i nova pravila koja nose više izazova, ali i odgovornosti. Mjesta na kojima se odlučuje ljubomorno i posesivno čuvaju stariji koji stečene pozicije uslovljavaju iskustvom i rezultatima.

Analiza stanja i problemi mladih u oblasti participacije, informisanja i iskorištenja slobodnog vremena

Mladi u TK uzimaju malo učešća u radu kantonalnih i lokalnih vlasti, a njihov društveni angažman je dosta slab ili dovoljno nevidljiv.

Istraživanje o položaju mladih u BiH je pokazalo da tri od četiri osobe u dobi od 16 do 30 godina tvrde kako, nažalost, nisu zainteresirani za politiku. Prema podacima Centralne izborne komisije, 47% mladih je izašlo na Opće izbore u 2006. godini, što je dvostruko više nego 2002 i 2004. Međutim, mladi i dalje ne vjeruju da će nešto promijeniti, jer nisu dovoljno upućeni o mogućnostima učešća u procesu donošenja odluka. Odgovor svake druge mlade osobe na to šta će se promijeniti nakon izbora "Ne vjerujem da će se nešto promijeniti". Svega 2% mladih u BiH su članovi vijeća mladih na općinskom nivou, a njih 1% su članovi komisije za mlade pri općinskim organima uprave.

Većina mladih ima pozitivno mišljenje o radu i projektima omladinskih organizacija. NVO-i otvaraju više mogućnosti za volonterski rad i neki drugi angažman mladih nego političke stranke i njihovi podmlaci. Ipak, na području svih Općina u TK omladinski nevladin sektor je slabo razvijen. Tek 9% mladih je uključeno u omladinske organizacije. Nešto je veći angažman mladih u političkim partijama.

U većem broju općina u TK ne postoji krovna organizacija mladih poput Savjetodavnog odbora ili Lokalnog omladinskog vijeća, koje predviđa i nacrt Zakona o mladim FbiH. S tim u vezi bi trebali podržati mlade u Općinama da se formiraju ovakvi institucionalni oblici rješavanja organiziranja mladih.

Prema nezvaničnim podacima na području TK-a registrovano je preko 1000 nevladinih organizacija. Jedan manji broj njih je aktivan u radu, odnosno organizovanju raznih projekata i aktivnosti na promociji poboljšanja uslova za mlade i promociji mladih.

Na području TK-a prema podacima nema zvanično formiranih Lokalnih omladinskih vijeća, jedino u Tuzli je referentna grupa radila na okupljanju NVO. Takođe u Tuzli djeluje Vijeće mladih u nekim MZ kao neformalna grupa. Na formiranju LOV-a je neophodno raditi, kako bi ta Vijeća bila u službi mladih ljudi u kojima bi predstavnici omladinskih političkih stranaka, omladinskih organizacija radili i djelovali za dobrobit mladih ljudi.

Nakon registracije udruženja u ministarstvu Pravde, sve druge nadležnosti po pitanju brige i pomoći radu omladinskih udruženja od strane vlasti, Općinske i Kantonalne tada prestaju. Potrebno je formirati, Službe za mlade u općinama ili uposliti jedan broj referenata za mlade, kako bi se bavili tim pitanjima i koordinirali na projektima za mlade.

Veliki problem koji se očituje u svim Općinama TK je pitanje slabe razmjene informacija među mladima, nedovoljna umreženost i povezanost mladih. Ona se očitava u tome što informacije, koje bi trebale biti dostupne svima, ostaju zatvorene u uskom krugu njihovih korisnika, odnosno onih koji su aktivni na nekim poljima. Iako se svi vidovi organizovanja mladih zasnivaju na dobronamjernim razlozima i želji za omasovljenjem, vrlo brzo dolazi do problema slabog protoka informacija.

Ovo se upravo dešava zato što mladi nisu dovoljno uključeni u omladinske organizacije i vrlo često ne pokazuju neki interes za dobijanje informacija. Ovaj problem je teško rješiv. Potrebno je stalno raditi na informisanju mladih putem oglasnih tabli (info tački), zatim preko web stranica, letaka, radio emisija, omladinskih listova.

Na području TK-a nema nešto poput www.mladi.info, gdje bi mladi mogli dobiti neke informacije ili postaviti pitanja koja ih zanimaju ili se tiču mladih ljudi. To je potrebno potencirati da se radi kroz formiranje kancelarija za mlade iz kojih bi proisticale i sve druge aktivnosti.

Većina mladih je nezadovoljna podrškom lokalnih vlasti za kreiranje kulturnih i sportskih sadržaja. Svoje slobodno vrijeme provode neplanski i ne baš sadržajno, s obzirom da većina vremena provodi u pomaganju roditeljima, gledanju televizije i izlascima po kafićima. U svim općinama TK, postoji potreba za prostorom za mlade, gdje bi oni mogli adekvatno provoditi svoje slobodno vrijeme i izražavati svoje kreativne mogućnosti. Potrebno je ulagati sredstva u obnovu i izgradnju omladinske infrastrukture.

Moguće mjere u oblasti uključivanja mladih

Kantonalne i lokalne vlasti, kao vlasti koje su najbliže mladoj osobi, igraju veoma važnu ulogu u unapređivanju participacije mladih. Kantonalne i lokalne vlasti moraju obezbjediti mladima ne samo da čuju i uče o demokratiji i pravima i dužnostima mladih već i da dobiju priliku da ih sprovedu u djelo.

Smatramo da je cilj rada na aktivnijem uključivanju mladih na poboljšanje kvaliteta života mladih u stvaranjem dugoročne politike za mlade koja će odgovoriti potrebama i interesima mladih u našem kantonu od lokalnog nivoa, kroz sljedeće

Strateške ciljeve

- Podizanje svijesti javnosti o položaju mladih ljudi
- Iniciranje procesa razvoja lokalne strategije za mlade i plana akcije
- Definiranje institucija u okviru lokalne samouprave koje će biti zadužene da razvijaju i implementiraju strategije za mlade
- Provođenje 11 elemenata omladinske politike na lokalnom nivou, koji su definisani Bijelom knjigom EU-a kao i Zakonom o lokalnoj upravi.

Problemi na koje je neophodno obratiti pažnju i fokusirati mogu se riješiti uz kreiranje strategija za mlade ne samo na kantonalnom nivou nego i na općinskim nivoima, a za čiju realizaciju treba predvidjeti sredstva iz budžeta.

Omladinsko organizovanje i participacija, slobodno vrijeme mladih

Nedostatak motivacije za društveno politički angažman kod mladih, nepriznavanje volotnerskog rada, nedovoljna zastupljenost rodne ravnopravnosti kod mladih, smanjeni sadržaji i kulturne manifestacije za mlade su problemi koji nas navode da moramo imati više sluha za motiviranje mladih na aktivno učešće u razvoju našeg kantona.

Da bi se razvio sektor lokalnih i kantonalnih omladinskih udruženja, vlasti treba da pruže posebnu podršku, u vidu odgovarajućih mjera, organizacijama koje obučavaju moderatore i rukovodioce omladinskih klubova i organizacija, kao i onima koji rade s mladima zbog njihove ključne uloge u životu na lokalnom i kantonalnom nivou.

Lokalne i kantonalne vlasti treba da podstiču mlade i da pomažu aktivnu participaciju mladih u njihovim statutarnim tijelima.

S tim u vezi, predlažemo osiguranje minimum mjera na planu rada s mladima i pružanja podrške omladinskim aktivnostima, te mehanizma i kapacitete koji uključuju sljedeće aktivnosti:

- Pružiti podršku jačanju omladinskog uključivanja i osnivanju omladinskih NVO-a
- Osigurati veće učešće mladih u Skupštinskim tijelima
- Jačati kapacitete mladih u svim Općinama TK kako bi se formirala Vijeća mladih (prema nacrtu Federalno zakona o mladima) na općinskim nivoima i kantonalnom nivou kako bi se mladi uključili u proces odlučivanja na lokalnom i kantonalnom nivou
- Pružiti redovnu podršku Vijećima mladih, vijećima učenika i studenata
- Formirati odvojeni Budžet za mlade koji će biti potpuno odvojen od Budžeta za druge NVO. Budžet za mlade treba da bude na raspolaganju i pojedincima i neformalnim grupama i NVO, i kao takav obično obuhvata finansiranje malih projekata, istraživanja potreba mladih koje treba provoditi kontinuirano, stipendiranja, podrška nadarenim mladim –sportisti, učenici, studenti, inovatori, poduzetnici i sl. Iz ovog fonda se finansira i infrastruktura za mlade, informisanje mladih, i sl.

- Osigurati redovne godišnje grantova za projekte za mlade rukovodeći se evropskim principima u radu javnih uprava
- Zadužiti Savjet NVO da izradi nacrt pravilnika o raspodjeli budžeta za mlade
- Provoditi redovna istraživanja o položaju mladih na području TK kao osnovu za donošenja dokumenta strategija prema mladima

Informisanje i pokretljivost mladih

Mladi su slabo pokretljivi, pogotovo u seoskim sredinama nemaju mnogo ponuda i sadržaja. Poseban segment u participaciji i uključivanju mladih je informisanje mladih. Smatramo da je informisanje često od ključnog značaja za participaciju, a pravo mladih na pristup informacijama o povoljnim prilikama i temama koje ih se tiču sve više stiče priznanje u zvaničnim evropskim i međunarodnim dokumentima, a ne samo u kontekstu lokalnog i kantonalnog života. Da bi učestvovali u aktivnostima i životu svoje zajednice, ili da bi imali koristi od službi i pogodnosti njima namijenjenih, mladi moraju da znaju o njima. Lokalne i kantonalne vlasti stoga treba da podrže i unaprijede informativne centre i savjetovašta za mlade, kroz kancelarije za mlade, službe za mlade, kako bi obezbjedili da te ustanove pružaju kvalitet usluga koji će zadovoljiti potrebe koje izražavaju mladi.

Uzimajući u obzir sve gore navedene opšte preporuke, Savjet TK smatra da u narednoj godini treba staviti akcenat na sljedeće mjere:

- Podržati inicijative i projekte da bi se povećalo učešće mladih u razvoju TK i kako bi se dobila veća zastupljenost problematike mladih u TK medijima
- Podržati programe INFO punkta gdje se mladima pružaju informacije iz oblasti Kulture, obrazovanje, sporta, korištenja slobodnog vremena)
- Olakšati pristup informacijama o pokretljivosti: omladinski web site – TK, informativni punktovi te omladinski centri
- Unaprijediti i podsticati međunarodne programe razmijena
- Promovirati interkulturalno obrazovanje

Slobodno vrijeme

Participaciju i uključivanje mladih lokalne i regionalne vlasti treba da podrže i kroz organizovane društvenokulturne aktivnosti koje provode udruženja i organizacije, omladinske grupe i centri u lokalnim zajednicama koji, zajedno s porodicom i školom, predstavljaju jedan od stubova društvene kohezije u općini ili kantonu; oni predstavljaju idealan kanal za participaciju mladih i sprovođenje politike prema mladima u oblasti sporta, kulture i drugih oblika stvaralaštva i izražavanja, kao i na polju društvenog djelovanja. Prema tome, potrebno je:

- Osigurati prikladan prostor za mlade u lokalnim zajednicama za rad s mladima i provođenje omladinskih aktivnosti, kao i osiguranje plaćanja troškova tekućeg održavanja istih.

- Izgraditi infrastrukturu koja će omogućiti kvalitetno korištenje slobodnog vremena na rekreativne aktivnosti (trim i biciklističke staze, izgradnja skate-roller parkova, šetnice, kupališta, itd),
- Pomoći otvaranje omladinskih klubova u gradskim i ruralnim naseljima.
- Podržati otvaranje multidisciplinarnih centara za mlade u svim Općinama TK.

Kultura

Pored već predviđenih mjera, predlažemo da se KULTURA promoviše kao jedan od najznačajnijih faktora ekonomskog razvoja. Posebno naglašavamo potrebu formiranja Pozorišta za mlade kao javne ustanove. Pozorište za mlade postoji i ono okuplja veliki broj djece i mladih a svojim rezultatima opravdavaju svoje postojanje. U periodu od 2005 do danas su osvojili više od 60 što pojedinačnih što kolektivnih priznanja u BiH i inostranstvu.

Plan aktivnosti za oblast uključivanja mladih u društvo za 2010. godinu

Strateški cilj	Aktivnosti/Mjere/Projekti	Nosioci projekta	Izvori finansiranja
1. Povećanje svijesti mladih i veće uključivanje mladih u društveni život i razvoj zajednice	1.1. Pomoći i podržati proces izrada Stragija za mlade u svim Općinama TK kako bi se osiguralo veće učešće mladih u lokalnim zajednicama i zadovoljavanje potreba mladih.	Predstavnici organizacija mladih, LOV-a, Komisije za mlade pri Općinskim vijećima.	Vlada TK, općine sa područja TK, Privredni subjekti, NVO
	1.2. Podržati formiranje Vijeća mladih svim Općinama TK, u skladu sa Nactom Zakona o mladima FBiH. Vijeće mladih općine osniva više od 50 % omladinskih udruženja koja se vode na popisu omladinskih udruženja, a Vijeće mladih kantona osnivaju vijeća mladih općina iz najmanje 50% općina tog kantona.	Vlada Tk, Općine, omladinske organizacije	
2. Sistemski riješiti oblast podrške mladima u svim Općinama TK	2.1. Promovirati jačanje omladinskog aktivizma i osnivanja omladinskih organizacija u svim Općinama TK pri čemu treba uz održavanje bitnih sastanaka, pomoći posebno u izradi stručnih radova i publikacija koji su bitni za mlade.	Vlada TK, Skupština TK	
	2.2. Provoditi redovna istraživanja o položaju mladih na području TK kao osnovu za donošenje dokumenta Strategije prema mladima TK	Komisije za mlade TK, Savjet za NVO i mlade TK, NVO-i	

	2.3. Osigurati edukaciju omladinskih radnika koji će biti akreditovani i registrovani u Ministarstvu za porodicu, kulturu, sport i mlade TK i pomoći omladinskim udruženjima u radu	Vlada TK, Skupština TK, Komisije za mlade TK, Savjet za NVO i mlade TK, NVO-i	
3. Izgraditi infrastrukturu u svim gradovima TK pogodnu za savremeni razvoj mladih	3.1. Osigurati prikladan prostor za mlade i pomoći otvaranje omladinskih klubova u gradskim i ruralnim naseljima (u saradnji sa Općinskim strukturama za mogućnost dobivanja prostora bez rente)	Vlada TK, Općinska vijaća, Ministarstvo obrazovanja kulture i sporta	
	3.2. Finansijski podržati otvaranje multimedijalnih centara za mlade u Općinama TK	Vlada TK, Općinska vijaća, Ministarstvo obrazovanja kulture i sporta, NVO-i	
4. Omogućiti mladima lakši pristup informacijama i novim znanjima i vještinama	4.1. Podržati projekte formiranja INFO punkta za mlade koji pružaju informacije mladima iz svih oblasti življenja (kultura, obrazovanje, korištenje slobodnog vremena, sport, itd) pri čemu se treba saradivati sa Turističkom zajednicom TK, koja će ujedno promovirati omladinski turizam, adrenalinski turizam, kao i seoski turizam	Vlada TK, Skupština TK, Komisije za mlade TK, Savjet za NVO i mlade TK, NVO-i	
	4.2. Olakšati pristup informacijama pokretanjem omladinskog web site-a na nivou TK	Lokalna i kantonalne vlasti/komisije i Savjeti za mlade, NVO-i	
	4.3. Finansirati medijski prostor za mlade koji će im omogućiti veću prisutnost na lokalnim i regionalnim medijima (RTVTK posebno)	Lokalne i regionalne TV i radio kuće, NVO-i	
5. Podržati pokretljivost mladih unutar TK, države i sa zemljama u regionu i Evropi	5.1. Unaprijediti i podsticati međunarodne programe razmjena mladih, posebno između entiteta i sa zemljama u regionu Balkana	Vlada TK, Skupština TK, Komisije za mlade TK, Savjet za NVO i mlade TK, NVO-i	
	5.2. Promovirati interkulturalno obrazovanje i cijenje različitosti, te uspostaviti kvalitetniju saradnju sa	Vlada TK, Skupština TK,	

	gradovima koji imaju specijalne veze sa gradovima iz TK	Komisije za mlade TK, Savjet za NVO i mlade TK, NVO-i	
6. Promovirati i podržati volonterski rad kod mladih	6.1. Podržati formiranje i održavanje rada Lokalnih volonterskih servisa u Općinama TK Kroz ovaj segment bi se mogli otvoriti i INFO punktovi za mlade.	Vlada TK, Savjet za NVO i mlade, NVO-i, Komisije za mlade, Općine	
	6.2. Ponuditi edukativne programe na temu omladinskih aktivizama, volonterstvo, aktivno građanstvo, itd.	NVOi, Komisija za NVO i mlade TK, Komisije za mlade Općina TK, Vlada TK, Kancelarije za mlade, Omladinski centri	
7. Povećanje broja i dostupnosti prostora za sprovođenje zabavnih, kulturnih i sportskih sadržaja za mlade poboljšanjem postojećih i stvaranjem novih prostora.	7.1. Raditi na izgradnji i adaptaciji sportskih objekata	Općine TK	
	7.2. Pokrenuti aktivnosti Sportske igre mladih TK uz učešće svih obrazovnih institucija na području TK, uključivanje velikih sponzora-velikih kompanija.	Sportski savez TK, Osnovne i Srednje škole, Ministarstvo za obrazovanje, nauku, kulturu i sport, NVO-i	
8. Povećanje obima kulturnih sadržaja za mlade u ruralnim MZ usklađivanjem potreba mladih	8.1. Izrada godišnjeg Kalendara kulturnih sadržaja za mlade i promoviranje istog u lokalnim medijima	Vlada TK, Ministarstvo za obrazovanje i sport TK	
	8.2. Podrška obilježavanju značajnih datuma	odnosno novo Ministarstvo za porodicu, kulturu, sport i mlade TK, NVO-i i lokalne zajednice	
	8.3. Jača podrška kulturnim sadržajima za mlade posebno kroz formiranje Javne ustanove Pozorište za mlade TK		

4. Preporuke Savjeta za NVO i pitanja mladih TK

Kako bi Akcioni plan za mlade u TK bio usklađen sa politikama prema mladima u zemljama Evrope, treba imati u vidu politiku prema mladima koju je razvio Savjet Evrope i EU, što će sigurno biti jasnije definisano u BiH nacionalnoj politici prema mladima koja će predstavljati sveobuhvatnu, međusektoralnu strategiju za unapređenje života mladih u BiH. Takođe, važno je slijediti i preporuke koje se navode u tzv. Bijeloj knjizi Evropske komisije (The White Paper, 2001) koja je na sistematičan način pojasnila važnost razvoja politike prema mladima. Države članice EU izdvajaju posebna sredstva u okviru budžeta za pitanja mladih, dok brojni međunarodni programi potpješuju pokretljivost mladih, volonterizam, neformalno obrazovanje, vršnjačku edukaciju, prevenciju različitih oblika devijantnih ponašanja, itd.

S obzirom da je u toku izrada Nacionalne politike prema mladima u BiH i da je usvojen Zakon o mladima FBiH, to je Savjet za nevladin sektor i pitanja mladih Vlade TK, posebno obratio pažnju na obaveze i odgovornosti lokalnih i kantonalnih vlasti FBiH, koje će biti jasnije definisane u ovim dokumentima. U Zakonu o mladima FBiH su date i osnovne definicije prava i obaveza mladih, te definisani su rad s mladima i omladinske aktivnosti, definisana je podrška mladima i odgovornost nad pružanjem iste, definisan je programski pristup djelovanjima prema mladima, "tijela" za međusektorsku saradnju i učešće mladih, partnerstvo sa nevladinim sektorom, te omladinsko organizovanje u vidu omladinskih udruženja i vijeca mladih.

Veoma je važno uključivanje mladih u politike koje se sprovode na lokalnom i kantonalnom nivou pa s tim u vezi preporučujemo da se vodi računa o procentualnoj zastupljenosti mladih u radnim tijelima koji će biti formirani u okviru pojedinačnih projekata koji se predviđaju ne samo Strategijom razvoja TK, nego i drugim Strategijama koje su ključne za razvoj mladih, kao i ovim dokumentom.

Imajući u vidu evropske standarde (Savjeta Evrope i Evropske komisije), te preporuke eksperata za indikatore Omladinskih politika, kao i potrebe mladih u cilju razvoja Omladinske politike u TK i BiH, Savjet za nevladin sektor i pitanja mladih TK, daje sljedeće **opšte preporuke** kantonalnim i državnim institucijama i svim relevantnim organizacijama civilnog sektora:

- da se uspostavi partnerski odnos i sistem zajedničkog upravljanja između vladinih institucija i organizacija civilnog društva koje vode mladi i/ili onih koje rade sa mladima;
- da se uspostavi međusektoralna saradnja između različitih ministarstava u toku implementacije Akcionog plana za mlade u TK;

- da Vlada TK i Općinske vlasti u TK podrže implementaciju važnih evropskih dokumenta, poput Evropske povelje o učešću mladih u životu na opštinskom i regionalnom nivou, Savjeta Evrope i Bijele knjige Evropske komisije;
- da buduća politika za mlade bude zasnovana i jasno promoviše vrijednosti demokratije, ljudskih prava i društvene ravnopravnosti.

Sljedeći preporuke date od strane Komisije za koordinaciju Pitanja mladih u BiH pri Vijeću ministara BiH, Savjet za nevladin sektor i pitanja mladih izdvaja sljedeće **posebne preporuke**:

1. **Formirati Kancelarije za mlade i imenovati Službenike za mlade** na području općina Tuzlanskog kantona
2. Ohrabriti **kreiranje Strategija za mlade na Općinama TK i definisanje općinskih akcionih planova za mlade** koji će pobliže dati smjernice rada sa mladima, nadležnosti iz oblasti koje se direktno tiču mladih
3. **Podržati otvaranje multimedijalnih Omladinskih centara** u Općinama TK za kvalitetno iskorištenje slobodnog vremena, informisanje kroz info-punktove, pristupu neformalnoj edukaciji, kreativnim radionicama, treninzima iz građanskog obrazovanja i humanog razvoja, projekt menadžmenta, liderstva,
4. **Podržati uspostavljanje Savjetovališta za mlade** sa multidisciplinarnim pristupom, posebno u cilju prevencije zdravlja i bolesti ovisnosti, te poremećaja u ponašanju, sa SOS telefonima, info punktovima u Centrima za socijalni rad i Domovima zdravlja.
5. **Podržati mobilnost mladih** (podržati programe za mlade kroz koje upoznaju druge kulture i društva, učenje i razmjene iskustava i ideja sa mladima iz regiona i Evrope)
6. Podržati formiranje **Lokalnih volonterskih servisa u Općinama TK** prema modelu LVS-a Tuzla koji je dio državne mreže Lokalnih volonterskih servisa.
7. Podržati i učestvovati u osnivanju Pozorišta za djecu i mlade TK, kao javne ustanove.

Imajući u vidu da različita polja rada postavljaju različite prioritete po pitanju provođenja mjera koje će doprinijeti opštem razvoju regije, te posebno razvoju mladih, Savjet za nevladin sektor i pitanja mladih izdvaja neke preporuke za specifične oblasti značajne za mlade u TK.

Opšte preporuke za oblast obrazovanja

- Omogućiti jednak pristup obrazovanju za sve mlade ljude u BiH, posebno kroz prevoz učenika i studenata, te u ruralnim i siromašnim područjima
- Otvoriti posebne programe stipendiranja studenata kako bi se povećala stopa upisa na univerzitete, a posebno u podsticanju unaprijeđenja obrazovanja siromašnih i mladih ljudi u siromašnim područjima zemlje.
- Obezbjediti mogućnosti subvencioniranog stanovanja za studente;
- Omogućiti mogućnost odabira srednjoškolskog obrazovanja isključivo po izboru mladih ljudi, kako bi svi koji to žele imali jednake mogućnosti za tercijalno obrazovanje;
- Njegovati principe i metode neformalnog obrazovanja kao dijela procesa cjeloživotnog učenja u koje se više moraju uključiti mladi
- U okviru neformalnog obrazovanja potrebno je kontinuirano raditi na motiviranju mladih za uključivanje u svakodnevni život, volonterski angažman i umrežavanje mladih
- Promovirati i podržati vršnjačku edukaciju (peer leadership)

Opšte preporuke za oblast zapošljavanja

- Razvijati specijalizovane programe koji promovišu omladinsko poduzetništvo i pokretanje biznisa od strane mladih ljudi;
- Razvijati afirmativnu politiku zapošljavanja mladih ljudi, a posebno mladih bračnih parova ispod 35 godina, sa djecom;
- Osmisliti programe subvencioniranja obuke i prekvalifikacija za mlade, te besplatno pohađanje programa obuke i doedukacije za zanimanja za kojima postoji potreba na tržištu rada.

Opšte preporuke za oblast zdravlje i zdravstvena zaštita mladih

- Podržati projekte prevencije zdravlja i poremećaja u ponašanju u sljedećim oblastima:
  - Prevencija pojave bolesti ovisnosti i hroničnih bolesti,
  - Prevencija poremećaja u oblasti reproduktivnog zdravlja
  - Prevencija poremećaja ishrane kod mladih,
  - Prevencija i očuvanje mentalnog zdravlja,

PROGRAMSKA PODRUČJA	2010/KM	2011-2013/KM
---------------------	---------	--------------

vencija diskriminacije mladih koji imaju ugroženo zdravlje

Opšte preporuke za oblast unaprijeđenja socijalnog položaja mladih

- Stimulisati izgradnju stambenog prostora za mlade, a posebno za mlade bračne parove sa djecom, koji će između ostalog biti omogućeni subvencioniranjem cijene nabavke stambenog prostora, subvencioniranjem kamate na dugoročne kredite ili subvencioniranjem u troškovima izgradnje stambenog objekta;
- Promovisati i poticati nastavak školovanja za siromašne mlade bračne parove, koji ne mogu samostalno obezbijediti finansijsirati nastavak (novog ili prekinutog) obrazovanja za jednog člana obitelji koji zbog siromaštva nisu u stanju nastaviti prekinuto obrazovanje ili započeti novo obrazovanje;
- Davanje službenih ovlaštenja specijalizovanih NVO koja se bave određenim poljima socijalnog rada, kako bi se olakšao rad Centara za socijalni rad a ujedno ojačala partnerska saradnja.

Opšte preporuke za oblast participacija mladih

- Ostvariti partnerske veze između kantonalne vlasti i organizacija mladih
- Podržati omladinske organizacije i organizacije koje rade s mladima (pružanje infrastrukture i mogućnosti umrežavanja)
- Stimulirati mlade da budu inovativni i da misle kreativno u suočavanju sa izazovima svakodnevnog života.
- Promovirati opšte civilizacijske vrijednosti poput tolerancije, prava na različitost i izbor, pravo na slobodno kretanje i slično.

5. Finansiranje Akcionog plana za mlade TK

Mogući izvori finansiranja:

- Budžet Vlade Tuzlanskog kantona putem resornih ministarstava
- Budžeti Općina u TK
- Vlada FBiH
- NVO
- Domaći poduzetnici i šira lokalna zajednica
- Međunarodne organizacije i institucije

Obrazovanje mladih (kreditiranje i stipendiranje studenata, prekvalifikacija kadrova, neformalna edukacija itd.)	1.500.000,00	4.500.000,00
Zapošljavanje mladih (subvencioniranje zapošljavanja mladih, zapošljavanje mladih u oblasti prosvjete na principu volonterskog rada itd.)	1.000.000,00	3.000.000,00
Poduzetništvo mladih (stimuliranje omladinskog poduzetništva, poreske olakšice za nova preduzeća, poduzetnička edukacija itd.)	300.000,00	900.000,00
Zdravlje, zdravstvena i socijalna zaštita mladih	200.000,00	600.000,00
Stambeno zbrinjavanje mladih (subvencioniranje kamata za stambeno zbrinjavanje mladih, izgradnja stambenih jedinica za mlade)	50.000,00	300.000,00
Učešće mladih u društvu	150.000,00	450.000,00
UKUPNO:	3.200.000,00	9.750.000,00

6. Provođenje i monitoring Akcionog plana za mlade TK

Akcionni plan politike za mlade napisan je s ciljem da nađe svoju primjenu u narednoj godini, i predstavlja prvi dokument koji sadržajno i strateški prilazi rješavanju problema i zadovoljavanja potreba mladih.

Stalna konsultacija uključenih subjekata u izradi, a kasnije i u realizaciju aktivnosti, doprinijet će aktualizaciji strategije u skladu s trenutnim potrebama i redefiniranju problema i potreba mladih. Stoga strategija ne predstavlja konačni dokument, već proces koji traje i koji je podložan izmjenama i dopunama.

U monitoring trebaju biti uključeni svi subjekti iz omladinskog sektora — ne samo osobe koje su sudjelovale u izradi Akcionog plana već i implementatori, ciljne grupe (korisnici, tj. mladi), te druge organizacije, institucije i ustanove koje imaju doticaja s mladima.

Bibliografija

- Evropska komisija. *Bijela knjiga – Novi poticaj za omladinu u Evropi*. Brisel. 2001
- Savjet Evrope. *Evropska povelja o učešću mladih u životu na lokalnom i regionalnom nivou*. Brisel.1992
- Vijeće Evrope. *Stručnjaci o indikatorima Omladinske politike sa trećeg zaključnog sastanka, Završni izvještaj*. Strasbourg. 2003
- Komisija za koordinaciju pitanja mladih u BiH i GTZ. *Analiza položaja mladih i omladinskog sektora u BiH*. Sarajevo. 2008. www.mladi.gov.ba,
- Aldi. *Prijedlog ciljeva za Građansku platformu*. Goražde. 2006
- Svjetska banka. *Izvještaj o tržištu rada*. 2005.www.mladi.gov.ba,
- UNDP. Integrisani program za mlade. *Prijedlozi rješenja problema mladih*. Sarajevo.2004
- Komisija za koordinaciju Pitanja mladih u BiH pri Vijeću ministara BiH. *Šta možemo uraditi zajedno već od sutra?* Sarajevo.2007
- Narodna Skupština RS. *Zakon o omladinskom organizovanju*. Banja Luka. 2004
- Federalnog zavoda za statistiku. *Statistički podaci*. Sarajevo.2004
- Pedagoškog zavoda Tuzla. *Statistički podaci*. Tuzla.2008
- Zavoda za zapošljavanja TK. *Statistički podaci*. Tuzla. 2008
- Općina Kalesija. *Strategija za mlade Općine Kalesija sa Akcionim planom 2008-2010*. Kalesija.2007
- Dervišević,Edin. *Analiza položaja mladih u Općini Tuzla*. Referentna grupa Tuzla. 2008
- CARE International. *Priručnik za omladinski rad*, Evropski omladinski forum. Banja Luka. 2003.
- Pokrajinski sekretarijat za sport i omladinu. *Radna verzija politike za mlade u Vojvodini*. Novi Sad. 2002
- Aldi i Trasparency international BiH. *Usklađenost javnih rashoda sa ciljevima iz Građanske platforme*. Sarajevo.2006
- GTZ.Program za mlade. *Nacrt Zakona o pitanjima mladih Federacije Bosne i Hercegovine*. Komisija za koordinaciju Pitanja mladih u BiH pri Vijeću ministara BiH.Sarajevo. 2008
- Ekonomski Institut. *Strategija razvoja Tuzlanskog kantona 2008.-2013*, nacrt. Sarajevo.2008
- Forum Syd. Balkanski program. Regionalna konferencija omladinska politika i učešće mladih, *Izvještaj*. Komisija za koordinaciju Pitanja mladih u BiH pri Vijeću ministara BiH.Sarajevo. 2008
- Ekonomski fakultet Univerziteta u Tuzli. *Strategija zapošljavanja Tuzlanskog kantona 2009.-2013, Nacrtna verzija 2.0*. Vlada TK. 2009
- Koordinacioni tim za izradu Programa borbe protiv bolesti ovisnosti. *Program prevencije bolesti ovisnosti na području TK, nacrt*. Vlada TK. Tuzla.2008
- Federalno ministarstvo zdravstva. *Strategija mladi i zdravlje*, CIDA BYHP.2008